

MEROVEJSKÉ TESTAMENTY

Jaromír Kincl

Mezi stovkami královských diplomů a soukromých listin, které se dochovaly z doby merovejské, zaujímají zvláštní místo testamenty, zápisy posledních vůlí duchovních i světských zůstavitelů.

Není jich mnoho. Když koncem 18. století psali de Bréquigny a La Porte du Theil své obsáhlé Prolegomena ke sbírce franckých dokumentů merovejského období,¹⁾ zaznamenali v partii o testamentech pouze 17 textů, jež s výhradami anebo bez výhrad pokládali za opravdové poslední vůle ("les testaments proprement dits") a o jejichž autentičnosti nepochybovali.²⁾

Nebude, myslím, zbytečné jejich výčet reprodukovati, protože usnadní další výklad a podá přehled pro začátek nezbytně nutný. Jako opravdové testamenty uvádějí de Bréquigny a La Porte du Theil tyto dokumenty: 1. testament Perpetua, biskupa z Toursu (r.475), 2. testament Remigia, biskupa remešského (r. 533), 3. testament biskupa Caesaria z Arles (r.542), 4. testament opata Aredia (r.572), 5. Řehořem z Toursu citovaný testament svaté Radegondy (r. 584), 6. testament Bertichramna, biskupa z Le Mans (r.615), 7. testament abatyše Burgundofary (r. 632), 8. testament biskupa Hadoinda (r. 643), 9. testament opata Leodeboda (r. 667), 10. testament svatého Amánda (r.675), 11. fragment závěti Vandemira a Erkamberty (r. 690), 12. testament biskupa Anseberta (r.696), 13. testament abatyše Irminy (r.698), 14. fragment testamentu matrony Erminetrudy (r. 700), 15. dva testamenty opata Widerada (r. 721 a 746), 16. testament abatyše Adély (r. 732) a jako poslední testament opata Abbona (r.739).

Z hlediska moderního historického bádání je v přehledu třeba provést řadu korektur. Týkají se jednak datování listin, jednak samotného výběru materiálu.

1) Sbíрку publikoval v přepracované a doplněné podobě slavný francouzský historik J.M. P a r d e s s u s pod názvem "Diplomata, chartae, epistolae, leges aliaque instrumenta ad res gallo - francicas spectantia (1.díl r.1843, 2.díl r.1849). Latinsko - francouzsky psaná Prolegomena svých předchůdců postavil v čelo edice jako úvod (I, str.2 - 317). Edice již v mnohém zastarala, v oblasti soukromých listin merovejského období zůstává však dodnes jedinou, víceméně úplnou sbírkou a texty testamentů, není-li uvedeno jinak, jsou proto citovány hlavně podle ní.

2) P a r d e s s u s I, str.262-273 (Prolegomena, Articulus III, De testamentis).

Datování je možno ponechat stranou. Diference nejsou veliké a právní historik k nim prakticky nemusí přihlížet. Rozdíl jednoho či několika let nemá z hlediska vývoje instituce testamentu skoro žádný význam. Pokud v dalším výkladu datování uvádíme, jde vždycky o datování, jak se ustálilo v nové historické literatuře.

Daleko závažnější jsou korektury ve výběru materiálu. Výčet merovejských testamentů je především nutno rozšířit. De Bréquigny a La Porte du Theil patrně vůbec neznali testament verdunského klerika Grimona z r.634;³⁾ ani J.M.Pardessus jeho text do sbírky dokumentů nezařadil. Jde přitom o testament nepochybně autentický, formou i obsahem nesmírně zajímavý, protože pochází z oblasti málo romanizované, převážně Germány osídlené.⁴⁾

Časově a místně se z plánu sbírky vymykal testament churského biskupa Tellona z r. 766,⁵⁾ jen chronologicky potom testament opata Fulrada z pařížského kláštera St. Denis (r.777)⁶⁾. Pro charakteristiku vývoje merovejského testamentu jsou tyto dokumenty mimořádně významné a je k nim nutno přihlídnouti bez zřetele na tradiční časový předěl mezi dobou první a druhé dynastie francké.

Je-li možné z jedné strany výčet merovejských testamentů rozšířit, je z druhé strany nutné některé dokumenty z přehledu vyloučiti: buď proto, že je pozdější historické bádání odhalilo jako falsa anebo proto, že jde sice o listiny pravé, ne však o testamenty.

Jako falsa odpadnou především údajně nejstarší poslední pořízení vůbec, testament biskupa Perpetua a remešský testament Remigiův. Jejich neautentičnost prokázal koncem minulého století francouzský badatel J. Havet.⁷⁾ Velké pochybnosti jsou i o pravosti textu testamentu opata Abbona z r.739. V té podobě, jak jej známe, jde s největší pravděpodobností o dokument velmi vydatně interpolovaný a jednotlivé konkrétní údaje nejsou proto spolehlivé.⁸⁾ Ve svém vydání merovejských

3) Jeho text s kritickým aparátem otiskl naposledy W. L e v i s o n v *Trierer Zeitschrift*, Jahrgang 7, 1932 ("Das Testament des Diakons Adalgisel - Grimo vom Jahre 634", str.69-85).

4) L e v i s o n, o.c., str.69-70; str.84-85.

5) Text je publikován jako příloha v knize P.C. P l a n t a, *Das alte*

5) Text je publikován jako příloha v knize P.C. P l a n t a, *Das alte Raetien*, Berlin 1872 (Beilage V., Testament des Bischofs Tello (vom J.766), str.443-448).

6) Listinu v originále dochovanou přetiskl J. T a r d i f, *Monuments historiques. Cartons des rois*, Paris 1866 (č.78, str.61-62).

7) *Questions mérovingiennes II: Les découvertes de Jérôme Vignier* (Bibliothèque de l'École des chartes 46, 1855, str.207-222; G. C h é v r i e r, *Déclin et renaissance du testament...*, 1943, str.7 (viz pozn. 22).

diplomů odsoudil jako spuria J. Pertz i testamenty abatyše Irminy a abatyše Adély.⁹⁾ Později se sice ukázalo, že listiny jsou pravé¹⁰⁾, do výčtu testamentu je však přesto nezařadíme. Prostě proto, že o žádné testamenty nejde. Právní podstata obou dokumentů je od posledníhø pořízení diametrálně odlišná.

Ze stejného důvodu musíme odmítnout i některé texty další. Jsou sice mezi nimi takové, které obsahují dispozice, podstupované před smrtí (např. testament opata Leodeboda z r. 667), většinou však jde o prostá darování, jež mají jen víceménø svéráznou formu. Zejména v tom, že sama sebe nazývají testamenty.

Termín "testamentum" je v listinách 6. - 9. století mnohoznačný: někdy se ho užívá ve smyslu římskoprávním (a moderním) - testamentum = jednostranné právní pořízení na případ smrti, obsahující ustanovení dědice; jindy - a docela běžně, protože dokladů jsou celé stovky - ve významu jakéhokoli jednání, podstupeného za účasti svědků. Zvláště často bývají jako testamenty označovány donace, ale i směny, prodeje a jiné transakce nesou najednou tento název.

Významové kolísání termínu "testamentum" charakterizuje známý německý znalec ranného středověku W. Levison výstižně takto: "Der Ausdruck (testamentum) ist in der Merowingerzeit und mehr noch unter den Karolingern, wenn auch die Bedeutung einer letztwilligen Verfügung nie verloren gegangen ist, doch weniger bestimmt geworden, so dass er schliesslich jede Art von Urkunden bezeichnen kann, nicht nur ein Testament im Sinne des römischen Rechts."¹¹⁾

De Bréquigny a La Porte de Theil si byli těchto skutečností dobře vědomi a sami plným právem odmítli např. do své enumerace zařaditi proslulý "testament" biskupa Willibrorda z Utrechtu, protože poznali, že jde o prostou tradici kláštera v Echternachu a ne o dispozici veškerým majetkem na případ smrti.¹²⁾ Na druhé straně však kvalifikovali jako pravé testamenty listiny, jejichž právní podstata je při nejmen-

8) MGDK I, nr.310, str.466-467; cf. Rud. B u c h n e r, Die Provence in merowingischer Zeit, Stuttgart 1933, str.31.

9) MGDW, č.55-56 (str.173-175); č.60 (str.177-178).

10) Přesněji: byly odmítnuty pochybnosti Pertzovy. Listina Irminy je nepochybně pravá (C. W a m p a c h, Geschichte der Grundherreschaft Echternach im Frühmittelalter I, 2, Luxemburg 1930, str.20-23), o testamentu Adély trvají pochybnosti (A. H a u c k, Kirchengeschichte Deutschlands I, Leipzig 1898, str.289, pozn.3).

11) Neues Archiv XXVII, str.340.

12) Prolegomena (P a r d e s s u s I, str. 262-263): "Nous ne dirons rien de quelques actes qui portent quelquefois improprement le nom de testament; tel est l'acte de Willibrord .. publié sous ce nom par le Comte, le Mire, le baron de Hontheim, et que nous avons nous-mêmes, d'après eux, réimprimé sous ce titre, quoique ce ne soit proprement qu'un acte de donation entre-vifs".

šim stejně průhledná, jako domnělá poslední vůle Willibrordova: tak "testament" abatyše Irmíny není než pouhé potvrzení darování části majetku, jež bylo provedeno o měsíc dříve,¹³⁾ stejnou povahu má i testament abatyše Adély.¹⁴⁾ Testament Leodebodův¹⁵⁾ se sice pravděpodobně týká všeho Leodebodova jmění, v textu listiny se však výslovně říká, že majetek je tražován "a die praesenti". Jde tedy i v tomto případě o prostou donaci, jež s nějakými zvláštními účinky na případ smrti vůbec nepočítá. Skutečnost, že Leodebodus daruje svůj majetek těsně před smrtí, je juristicky irrelevantní, protože jednání je perfektní ihned. Také testament svaté Radegondy z r. 584¹⁶⁾ a testament svatého Amanda z r. 675¹⁷⁾ nejsou opravdová poslední pořízení. Radegonda svým prosebným listem jen zajišťuje nedotknutelnost darů, jež ona sama, její klášterní sestry a cizí lidé poskytli klášteru sv. Kříže v Poitiers, Amandova listina je snad jen dodatkem k testamentu dnes ztracenému: o dědické posloupnosti vůbec nemluví, obsahuje pouze dispozice o pohřbu a uložení mrtvoly testátora.¹⁸⁾ Jako pravé testamentsy nelze konečně ani kvalifikovat listinu manželů Vandemira a Erkamberty,¹⁹⁾ také poslední vůle biskupa Ansebarta z Autunu je juristicky problematická.²⁰⁾ Zcela jistě není testamentem ani tzv. druhý testament opata Widerada z r. 746.²¹⁾

Vyloučíme-li všechny tyto domnělé závěti (a přirozeně i falsa a texty interpolované), zůstane nám ze 17 dokumentů, jež vypočítávají Prolegomena, všeho všudy jen 7, s doplňky (Grimo, Tello a Fulrad) 10

13) Je to na prvý pohled patrné z porovnání textu donační listiny z 1. listopadu roku 697 (698) s textem "testamentu" z 1. prosince téhož roku; W a m p a c h, o. c., I, 2, texty č. 3 a 4.

14) Adéla ve svém listě píše: "faciendum denique nobis visum est, ut has vitae degendae necessarias opes, quas de propriis hactenus largitae sumus, testamenti etiam praesenti pagina confirmaremus." (P a r d e s s u s, č. 551, II, str. 364). O právní povaze dokumentu měli pochybnosti i sami autoři Prolegomen (P a r d e s s u s I, str. 272-273).

15) P a r d e s s u s, č. 358, II, str. 142-145.

16) P a r d e s s u s, č. 192, I, str. 151-154; Gregorius Turonensis, Historiae, II, 42 (ed. R. Buchner, II, str. 310-316).

17) P a r d e s s u s, č. 376, II, str. 166-167.

18) De Bréquigny a La Porte du Theil charakterizující v Prolegomenech Amandovu listinu jako kodicil (P a r d e s s u s I, str. 268-269).

19) P a r d e s s u s, č. 412, II, str. 208-210.

20) P a r d e s s u s, č. 437, II, str. 237-239.

21) P a r d e s s u s, č. 587, II, str. 399-402; editoři publikují text pod rubrikou Alterum Wideradi abbatis testamentum, quo testamentum prius confirmat conditum...". Viz dále str. 17 a násl.

listin, jež můžeme charakterizovat jako "les testaments proprement dits".

Na dobu více jak dvě stě let (542 testament Caesariův - 777 testament Fulradův) to jistě není mnoho a na prvý pohled by mohl snadno vzniknouti dojem, že testament nebyl v merovejské říši institucí běžnou a že se snad objevoval dokonce jen sporadicky.²²⁾

Leccos by se zdálo tomu nasvědčovat i jinak. Především: nejvýznamnější barbarské "Leges", zejména Lex Salica a Lex Ribvaria, testament vůbec neznají,²³⁾ ty kodifikace, jež jej normují, jsou ze skupiny kodifikací romanizovaných (kodifikace burgundská, vizigótská a bavorská) a přijetí instituce testamentu lze snadno svést na římské vlivy.²⁴⁾

Starým germánským obyčejovým systémům testament nebyl znám. I kdybychom neměli výslovné svědectví Tacita ("nullum testamentum" - Germania 20), mohli bychom tuto skutečnost bez dalšího předpokládat, protože testament počítá s vyvinutou institucí soukromého vlastnictví a vyžaduje, aby zůstavitel volně a svobodně nakládal majetkem, který činí předmětem svého posledního pořízení.

V době rodového zřízení taková volnost u Germánů neexistovala, alespoň ne u věci základního hospodářského významu, především u nemovitostí. Postupem doby a sociálního vývoje vzala sice strohá pravidla za své (proces rozpadu prvotně pospolného zřízení lze v podstatě charakterizovat jako proces rozpadu kolektivních forem hospodaření a pospolitě držby půdy), nicméně ještě v době francké lze bez velkých obtíží vystopovati rezidua starého způsobu nazírání. Individuální soukromé vlastnictví je chápáno jako vlastnictví širšího nebo užšího rodinného kolektivu, jehož hlava je sice oprávněna rodinným majetkem nakládat, v dispozicích je však omezena čekatelským právem svých příbuz-

22) Z literatury o franckých testamentech je třeba uvést především dílo základního významu, jež ani po letech neztratilo na aktuálnosti: Henri A u f f r o y, Evolution du testament en France des origines au XIIIe siècle, Paris 1899. Burgundským testamentům věnoval zvláštní studii Georges C h é v r i e r "Déclin et renaissance du testament en droit bourguignon (VIIe - XIIIe siècle)", Mémoires de la Société pour l'Histoire du Droit et des Institutions des anciens pays bourguignons, comtois et romands, 9e fascicule (1943), str. 5 - 42; 10e fascicule (1944-45), str. 69-115); v nejnovější době se problémy recepce římského testamentu zabývali J. G a u d e m e n t v článku Survivances romaines dans le droit de la monarchie franque du VIIIe au Xe siècle (Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, XXIII, 2, 1955, str. 149-206). Tam i další odkazy na novou speciální literaturu. Pojednání o franckých testamentech je samozřejmě i součástí výkladů o systému franckého soukromého práva. Za všechny ostatní uvedeme znamenitou příručku E. C h é n o n a (Histoire général du droit français public et privé des origines à 1815, Paris 1926). O testamentech píše autor na str. 452-461.

23) C h é n o n, o.c., str. 455; G a u d e m e n t, o.c., str. 192.

24) C h é n o n, o.c., str. 454-455; A u f f r o y, o.c., str. 135-145; F. D a h n, (Könige der Germanen, XI, str. 180-181) považuje recepci testamentu za jeden z charakteristických příznaků silné romanizace burgundského práva.

ných, zejména dětí.²⁵⁾ Teprve rozdělením majetkové podstaty ("oddělením" synů a dcer) vzniká individuální soukromé vlastnictví, jímž oprávněný - není-li znovu vázán nároky svých potomků - může svobodně disponovat, zejména je volně zcizovat. I vůči tomuto majetku trvají sice dědické nároky rodičů, sourozenců, event. příbuzných vzdálenějších, postupující rozpad patriarchální rodiny je však odsunuje do pozadí a posiluje samostatnost a dispoziční volnost jednotlivců.²⁶⁾

V době kodifikací barbarských zákonů se někde tento princip pro-
sazuje již výrazně (např. u Vizigótů a Burgundů²⁷⁾), jinde naráží stále ještě na překážky. Je to patrné zvláště na konzervativní kodifikaci sálské a ribvárské, kde svobodná dispozice majetkem zůstává vázána na různé podmínky a tvrdý právní formalismus. Zejména tenkrát, jde-li o dispozici veškerým jměním, jak je charakteristické právě při jednáních na případ smrti.

Podle 46. titulu Sálského zákona je např. v mezní situaci, kdy svobodný člověk zůstane vůbec bez dědice, možno opatřit si následovníka jen cestou tzv. affatomie, tj. veřejně podstoupeným právním jednáním adopčním, která nahradí přirozeného sukcesora sukcesorem umělým.²⁸⁾ Také Lex Ribvaria affatomii ještě zná, její povaha ztrácí však již rysy pravého osvojení a zdůrazňuje spíše majetkoprávní aspekt: affatomie se mění v tradici veškerého jmění na případ smrti a tím se svou funkcí jaksi přibližuje hospodářské a společenské funkci testamentu.²⁹⁾

To, co platí o Ribvárském zákoně, platí patrně o všech ostatních germánských právních systémech 7. století, sálské Franky nevyjímaje. Podle názoru A. Heuslera stal se 46. titul jejich kodifikace jen východiskem dalšího vývoje, směřujícího k "traditio post obitum".³⁰⁾

Affatomie nebylo jediné právní jednání na případ smrti, jež franc-
ké právo připouštělo. Formulářové sbírky 6. - 8. století svými texty dokládají, že obyčeje a zvyklosti dovolovaly, aby zůstavitel o své po-

25) A u f f r o y, o.c., str.178-168; B r u n n e r, DRG I, str. 106 a násl.; I n a m a - S t e r n e g g, Deutsche Wirtschaftsgeschichte, I, Leipzig 1909, str.138 a násl.

26) C h é n o n, o.c., str.416-419; B r u n n e r, o.c., str.279-282.

27) Lex Gundobada, tit.1 (De libertate donandi patribus adtributa et muneribus re-
gis); cf. tit.74, 3 a 78, 1; Leges Visigothorum, IV, 5,1 Cf. Lex Thuringorum, 54.

28) A. H e u s l e r, Institutionen des deutschen Privatrechts, Band II, Leipzig, 1886, str.621 a násl.; A u f f r o y, o.c., str.147-159; C h é n o n, o.c., str.458 - 461.

29) Lex Ribvaria, tit. 50, 1; cf. věcný komentář ve vydání R.Buchnera (MG, Lex Rib-
varia, Hannover 1954) str.154-155; A u f f r o y, o.c., str.204-209.

30) H e u s l e r, o.c., str.625 a násl.

zůstalosti rozhodl i jinak. Podle vlastního uvážení mohl např. zvláštní listinou, jakýmsi dědickým listem (tzv. "Edeitoria", "Affatimum" apod.) regulovat intestátní posloupnost svých dědiců:^{30a)} mohl ustanovit dceru jako dědičku vedle svých synů (Lex Salica povolávala dcery jen v případě, že zůstavitel syna nebo syny neměl),³¹⁾ mohl povolat vedle svých dětí i vnuky po dítěti předemřelém (francké právo neznalo systém reprezentace a jako dědice uznávalo jen osoby jednoho stupně příbuzenství),³²⁾ mohl vlastní dceru, zrozenou z otrokyně, propustit na svobodu a určit jí dědický podíl,³³⁾ manželům byla dána možnost vzájemné dědické instituce,³⁴⁾ někdy si mohli vyhradit alespoň užívací práva k části pozůstalosti anebo k pozůstalosti celé.³⁵⁾

Všechny tyto dispozice na případ smrti mají již velmi blízko k testamentu, dokonce snad možno říci, že to svým způsobem testamenty jsou.³⁶⁾ Připomínají alespoň nápadně římské závěti "parentum inter liberos", privilegovaná poslední pořizení, jež obvykle jen korigovala zásady posloupnosti ze zákona.³⁷⁾

Nijak potom nepřekvapí, když ve formulářových sbírkách najdeme vedle "dědických listů" i texty opravdových testamentů. Jsou sice jenom dva, jeden ve sbírce Markulfově (7.století),³⁸⁾ druhý ve formulích z Flavigny (Collectio Flaviniacensis, 2.pol. 8.stol.),³⁹⁾ oba však mají obsah velmi charakteristický a již pouhou skutečností, že byly zařa-

30a) Auffroy, o.c., str.195-204; 209-220; de Amira, Erbenfolge und Verwandtschaftsgliederung nach den altniederdeutschen Rechten München 1874, str.58 a násl.

31) Např. Markulf II, 12. List začíná slovy: "Diuturna, sed impia inter nos consuetudo tenetur, ut de terra paterna sorores cum fratribus portionem non habeant..."

32) Markulf II, 10 (Epistola, cum in loco filiorum nepotes instituentur ab avo).

33) Cartae Senonicae, 42 (Hereditaria), 34

34) Formulae Andecavenses, 41; Form. Sal. Lindenbrogianae, 13.

35) Markulf, I, 12; Formulae Turonenses, 18.

36) Podle názoru H.Auffroye tyto listy testament jen připomínají. Na str.215 autor říká: "ce sont des epistolae adressées par le disposant aux gratifiés. Il est probable qu'il leur remettait l'écrit et que cette tradition de l'instrumentum suffisait à consommer l'opération. "Chéron (o.c., str.455, pozn.5) však správně poznamenává, že testátor si mohl listinu ponechat u sebe a tím se nezbavovat možnosti ji změnit anebo zrušit. Moment libovolné odvolatelnosti staví dědický list na roveň testamentu.

37) L. Heyrovský, Dějiny a systém soukromého práva římského, Praha 1910, str.1000; Auffroy, o.c., str.252; cf. CTh II, 24, 1; Nov.Th.IX,c.1.5.

38) II, 17 s rubrikou "Qualiter in unum volumine testamento persone condatur" (K. Zeumer, Formulae merovingici et karolini aevi, Hannover 1886, str.86-88).

39) č.8 s rubrikou "Ad testamentum faciendum" (Zeumer, o.c., str.476-477).

zeny do sbírek běžných a častých právních jednání, dokumentují, že testament nebyl francké právní praxi institucí tak neznámou a vzácnou.

To ostatně snadno můžeme doložit i z pramenů jiných. Především lze bez dalšího předpokládat, že testamenty nadále pořizovali Římané, ve francké říši žijící.⁴⁰⁾ Pro ně byla závěť institucí samozřejmou, zákonným materiálem dávno zakotvenou a regulovanou. Stačí nahlédnouti do textů Alarichova Breviáře, abychom se o tom přesvědčili. Prakticky všechny jeho oddíly jednají o testamentech,⁴¹⁾ zvláště důležité potom je, že testamentu si všímají i epitomátoři, jejichž výtahy z interpretace Theodosiánského kodexu, posttheodosiánských novel a klasických právníků římských vznikaly již na galské půdě v době panství Franků.⁴²⁾

S testamentem běžně počítají i kánony církevních koncilů.⁴³⁾ Tam, kde lze předpokládat, že se duchovenstvo rekrutovalo jen z římských občanů, nejde o nic mimořádného, významná jsou však usnesení těch koncilů, kde mezi duchovenstvem najdeme již mnoho Franků a vůbec Germánů, tedy zejména usnesení severofranckých a východofranckých synod.⁴⁴⁾ Počítají-li i tyto kánony s tím, že biskupové a klerikové pořizují testamenty, znamená to nezbytně, že testamenty sepisují i osoby, jež nežijí podle římského, ale podle vlastního národního práva germánského.

Závěr potvrzují i doklady z narrativních pramenů. Ty mají ovšem záběr širší: dokumentují, že testamenty pořizovali nejen duchovní, ale i lidé světské a to bez rozdílu etnické příslušnosti. Germáni právě tak jako Římané.

Z různých zpráv postačí v této souvislosti uvést známé pasáže Řehoře z Toursu o svatbě Chilperichovy dcery Rigunty (r. 584). Všichni, kdo byli králem určeni jako doprovod na cestě za ženichem do Hispanie, pořídili před odjezdem poslední vůli, protože nikdo nedoufal, že z tak nebezpečného dobrodružství vyvázne živý.⁴⁵⁾ Sepsání testamentu je Řehořem podáváno jako něco docela samozřejmého, z líčení potom vyplývá, že testátoři byli patrně původu převážně neřímského, protože je Chilperich určil ze svého nejbližšího okolí.

40) C h é n o n, o.c., str.452-454.

41) BACTh IV, 4m De testamentis et codicillis; BA Nov.Val. IV;

41) BACTh IV, 4, De testamentis et codicillis; BA Nov. Theod., IX; BA Nov.Val. IV; BA Gai, II, 2-7; BA Paul III, 4-9; BACGr, IV.

42) A u f f r o y, o.c., str.270, pozn.1.

43) Co.Epaeonense (517), c.17; Co.Lugdunense (567-570), c.2; Co.Parisiense (614), c.12; c.9; Co.Clippiacense (626-627), c.18; Co.sub Sannatio ep. Rem. hab. (627-630), c.16 aj. (Maasen. MG, Concilia merovingici aevi I, str.23, 140, 189, 188, 199, 205).

44) Např. koncil pařížský, renešský a koncil v Clichy, citovaný v předešlé poznámce.

45) Gr. Tur., Historiae, VI, 45 (ed.R.Buchner, II, str.78 a násl.)

Již v 6. století pořizovali testamenty Římané i Germáni, první dochovaný testament neřímského testátora máme až z počátku 7. století z roku 616: je to velká poslední vůle biskupa Bertichramna z Le Mans.⁴⁶⁾ Časově v těsném sledu za ním testuje Burgundofara, potomek starého burgundského rodu (r. 627)⁴⁷⁾ a veřdunský klerik Grimo (r. 634), dále biskup Hadoind z Le Mans (r. 643)⁴⁸⁾, z konce 7. století se dochoval první neúplný originál germánského testamentu, tzv. testament manžela Chramnetrudy (testament anonymní, díky neúplnému znění, ve kterém se ztratilo jméno pořizovatele).⁴⁹⁾ Z 8. století pocházejí dva další originály závětí neřímských testátorů: testament matrony Erminetrudy⁵⁰⁾ z přelomu 7. a 8. století a testament opata Fulrada ze Saint Denis z roku 777.

Přestože v praxi denního života bylo pořizování testamentů běžnou záležitostí nejen mezi obyvatelstvem římským, ale velmi záhy se rozšířilo i mezi obyvatelstvem germánským, setrvává většina oficiálních právních památek na starém stanovisku a testament pomíjí mlčením. Zákonodárce jej snad neuznává, přinejmenším alespoň o jeho oprávněnosti pochybuje.⁵¹⁾ Ještě Karel Veliký nebyl přesvědčen, že poslední vůli zůstavitele je nezbytně třeba respektovat a učený opat Alcuin musel jeho námitky vyvracet.⁵²⁾ Je to velmi charakteristické, protože právě církev měla na uznání testamentu (a svobodných dispozic majetkem vů-

46) Pardessus, č. 230, I, str. 197-215; nové vydání textu G. B u s s o n - A. L e d r u , "Actus pontificum Cenomannis in urbe degentium" (Archives historiques du Maine II) Le Mans 1901, str. 102-141. Z literatury stačí upozornit např. na rozbor, který podává Rolf S p r a n d e l v knize Der merowingische Adel und die Gebiete östlich des Rheins (Freiburg 1957, str. 29-31).

47) P a r d e s s u s , č. 257, II, str. 15-17; o pravosti dokumentu měli editoři jisté pochybnosti, zařadili jej však mezi listiny pravé (Prolegomena, I, str. 64-65). Také B. K r u s c h (SRM, IV, str. 27) jej vzhledem k výhradám přijal jako autentický. Za spurium pokládá testament Burgundofary H. A u f f r o y (o.c., str. 202, pozn. 1; str. 244, pozn. 4; str. 272, pozn. 2; str. 281, pozn. 1). Jeho námitky, jež vyrůstají z institucionálních zvláštností textu, nemohou však obstát. Přísnými pravidly římského testamentu se franký testament nedá měřit.

48) P a r d e s s u s , č. 300, II, str. 69-71; G. B u s s o n - A. L e d r u , o.c., str. 157-161.

49) P a r d e s s u s , č. 413, II, str. 211-212; J. T a r d i f , o.c., č. 26, str. 21-22.

50) P a r d e s s u s , č. 452, II, str. 255-258; J. T a r d i f , o.c., č. 40, str. 32-34.

51) E. L o e n i n g (Das Kirchenrecht im Reiche der Merowinger, Strassburg 1878) o právní relevanci testamentů poznamenává: "In der Praxis wurden nicht selten von den nach fränkischen Rechte lebenden Personen Testamente gemacht, die, wenn sie von Niemanden angegriffen wurden, eben auch zur Ausführung gelangten." (str. 672).

52) A u f f r o y , o.c., str. 223, pozn. 2; str. 288.

bec) vždycky nemalý zájem. Dokud trvala pravidla o vázanosti rodinného jmění, neměly církevní instituce naděje, že by se mohly obohatit z darů a posledních pořízení a proto církev volné dispozice vlastníků neustále horlivě obhajovala a propagovala.⁵³⁾

U donací mohly být předsudky odstraněny snadno, protože šlo jen o dispozice jednotlivými kusy majetku. Testamenty však zahrnovaly jmění celé a proto jejich uznání naráželo na překážky. Nicméně však i ono někde prorazilo a testamenty byly přijaty i do oficiálních normativních aktů.

Z nejstarších a svým obsahem nejpozoruhodnějších musíme uvést burgundské kodifikace Gundobady. Je samozřejmé, že testament reguluje Lex Romana Burgundionum (titul 45), ustanovení o testamentech má však ve dvou titulech i národní Lex Gundobada.⁵⁴⁾ Připouští pořízení závěti po způsobu římském anebo barbarském, tj. burgundském: "aut Romanam consuetudinem aut barbaricam esse servandam".⁵⁵⁾ Je možné se domnívati, že testament byl převzat z práva římského⁵⁶⁾ a že jen forma jeho pořízení byla burgundským právem modifikována a jako "barbarica consuetudo" připuštěna vedle staré formy římské. Není však ani vyloučeno, že burgundské právo znalo vlastní instituci testamentu a že se tedy ve svém vývoji propracovalo dále než všechny ostatní systémy germánské: termín "consuetudo" dává této domněnce zdání jisté pravděpodobnosti.

Z ostatních pramenů uznávají testamenty ještě kodifikace vizigótské,⁵⁷⁾ z pramenů franckého okruhu jedině Lex Baiuvariorum. Ustanovení bavorského zákona (tit. 15,10) je velmi příznačné. Především se o testamentu mluví jen mimochodem, za druhé se předpokládá situace atypická: testament zřizuje ve prospěch své ženy manžel, jenž nemá žádné potomky a příbuzné.⁵⁸⁾ Jde tedy o mezní situaci, kdy odpadly všechny překážky, jež jinak stály uznání posledního pořízení v cestě.

Vzhledem k tomu, že většina ostatních franckých oficiálních aktů testament nezná a ani neupravuje (o testamentu mlčí nejen Leges ale

53) J. K u d r n a, Studie k barbarským zákoníkům, Praha 1959, str. 53 a násl.; L o e n i n g, o.c., str. 632 a násl.

54) LG, tit. 43, 1-2; tit. 60, 1-2.

55) Tit. 60, 2.

56) Tak F. D a h n, viz pozn. 24; G a u d e m e t, o.c., str. 191.

57) Leges Visigothorum, II, 5.

58) "Si autem maritus qui nec filios nec filias nec nepotes nec pronepotes nec ullum de propinquis habet, sed in uxorem aut donatione aut testaments sive partem sive omnes contulerit facultates ..."

i kapituláře), je velmi nesnadné rozhodnouti otázku, jakou právní relevanci měly testamenty, jež byly v praxi denního života pořizovány. U testátorů - Římanů se poslední vůle opírá o normu zákona - v úvahu přichází Lex Romana Burgundionum a zejména Breviarium, u testátorů neřímského původu takový základ ovšem chybí. Lépe snad řečeno: takový základ by měl chybět. Ale testamenty Germánů se jaksi zcela samozřejmě opírají o římské vzory a někdy se přímo i na římské právo odvolávají. Tak testuje r. 627 Burgundofara podle norem kodexu Theodosiova ("In lege quoque Theodosiana ut est insertum, sic trado ..."), proslulá Markulfova testamentární formule (II,17) zcela prostě říká "ut quomodo dies legitimos post transitum nostrum advenerit, recognitis segillis, inciso lino, ut Romane legis decrevit auctoritas ...", podobnou floskuli má testament opata Widerada z r.721, z Markulfa je opsána příslušná pasáž v testamentární formuli ve sbírce Collectio Flaviniacensis.

Text závěti Burgundofary a Widerada, jakož i obě citované formule přímo a výslovně dokládají, že francký testament doby merovejské byl institucí cizí, recipovanou, podle norem poklasického římského práva koncipovanou a sepsanou.

Vývoj národních práv germánských připravil této recepci zčásti půdu. Proměnou affatomie v tradici post obitum a praxí dědických listů se barbarské právní systémy sice přiblížily uznání jednostranných pořizování na případ smrti, jen vlivem římského práva mohl však být vývoj dovršen již v 6. století.

Je zcela pochopitelné, že po způsobu římském pořizují své testamenty zůstavitelé - Římané, v 6. století biskup Caesarius z Arles a opat Aredius. Náležitosti římského poklasického testamentu dodržují však i testátoři germánští. Přitom nejen ti, kteří sepsují opravdové závěti, jež vyrůstají z principu dispoziční volnosti majetkem (jako např. biskup Bertichramnus a biskup Hadoind z Le Mans), ale i ti, kteří pořizují testamenty atypické, respektující ještě pravidla vázanosti rodinného jmění. To je případ Markulfovy testamentární formule, které svou podstatou není nic jiného, než modifikací dědického listu, tedy testamentem, pořizovým především ve prospěch osob nejbližších příbuzných.

Vzdor tomu, že Markulfova formule tvoří jen přechodný vývojový článek mezi pravým testamentem a dědickým listem, vezmeme ji za základ a na její stylizaci ukážeme recepci některých formálních náležitostí římského poklasického testamentu.⁵⁹⁾

Markulfov testament pořizují manželé a upravují jím právní osudy rodinného majetku po smrti jednoho z nich. Jako dědici jsou ustanoveni

⁵⁹⁾ Rozbor textu Markulfovy formule podává A u f f r o y, o.c., str.255-256.

příslušníci rodiny, přeživší manžel se syny a dcerami. V souladu s požadavkem římského práva⁶⁰⁾ stojí v čele listiny "heredis institutio", předchází jen datum, prohlášení testovací způsobilosti zůstavitelů ("sana mente integroque consilio...testamentum nostrum condedimus...") a požadavek, aby po smrti jednoho z manželů byla poslední vůle zapsána určenými vykonavateli do veřejných knih.

Ustanovení dědice je v testamentu provedeno tradiční římskou floskulí: "tu tunc, dulcissima coniunx mea illa, vosque, dulcissimi filii mei illi, heredes quoque meos vos esse volo: hereditatem meam habituri; reliqui vero heredis exheredis sint...". Dědicové nabývají všechen majetek zůstavitelů, pokud nebude odkazy postoupen osobám třetím: "excepto quod unicuique per hunc testamentum dedero dare quae iussero."

Římskému testamentu by takto zapsaná heredis institutio postačovala a požadoval by již jen konkrétní enumeraci odkazů. Markulf se však podle usancí doby ustanovením univerzálních sekcesorů nespokojí a na obecnou formulaci dědické instituce naváže konkrétním výpočtem majetkových objektů, které ten který z dědiců dostává: "Villas vero illas et illas, ...filius noster ille recipiat. Similiter villas illas filius noster illi, vel filia illa ...recipiat...". Podle pojetí římského klasického práva jsou tedy Markulfovi dědici "heredes ex re certa"⁶¹⁾ a svým postavením se přibližují postavení odkazovníků: nabývají sice všechen majetek zůstavitelů, patrně však ne jako univerzální sukcesoři, ale jako singulární sukcesoři jednotlivých kusů, ze kterých se zůstavitelova pozůstalost skládá.⁶²⁾

Ustanovení dědice "ex re certa" je rys příznačný pro všechny merovejské testamety: počínaje biskupem Caesariem z Arles postupují všichni testátoři stejně. I tam, kde je v testamentu ustanoven jen jediný dědic, vypočítávají se konkrétní majetkové objekty, které mu připadají, samozřejmě stejně se zapisují i podíly určené odkazovníkům. Merovejské testamety se tak vyčerpávají vlastně jen dlouhými soupisy jednotlivých částí pozůstalosti, přičemž u každé z nich se zvlášť uvádí jméno nabyvatele.

V souvislosti s dědickou institucí je na Markulfově textu pozoruhodná ještě jedna věc. Jako dědic není vůbec ustanovena nějaká církevní instituce, ale jen příslušníci rodiny. V textu se sice počítá s mož-

⁶⁰⁾ Heyrovský, o.c., str. 1001.

⁶¹⁾ Heyrovský, o.c., str. 1013-1015.

⁶²⁾ Sotva lze předpokládati, že by ještě v 6.-8. stol. byly aplikovány složité konstrukce, jež římské klasické právo vytvořilo pro "heredis institutio ex re certa". S pokleslým stavem juristického myšlení je např. teorie praelegatu sotva slučitelná.

mostí, že část majetku případně církvi ("villas...quas ad loca sanctorum vel heredes nostris depotavimus..."), jako typická však tato eventualita chápána není. Heredes - to jsou především lidé příbuzní.

Valná většina dochovaných testamentů franckých se v tomto bodě s Merkulfem neshoduje. Dědicem bývají téměř pravidelně kostely anebo kláštery, příbuzní se obvykle odbývají jen určitým podílem. Je velmi sporné, jak dalece odpovídá Markulfův testament běžné společenské praxi. V pramenném materiálu nenajdeme žádný text testamentu čistě světského. To, co známe, pochází - jak jsme si již v přehledu mohli povšimnouti - buď od významných církevních hodnostářů (např. testament biskupa Caesaria) anebo od duchovních, kteří postoupili církvi veliký majetek, zpravidla tak, že ji ustanovili dědicem. Jen dva z merovejských testamentů jsou sepsány laiky (tzv. testament manžela Chramnetrudy a testament Erminetrudy), v obou však církevní instituce dostávají lví podíl z pozůstalosti (v prvním jsou dvě nejmenované baziliky zapsány jako dědicové, v druhém sice dědí syn, řada kostelů a klášterů pařížské oblasti nabývá však nemalé jmění z odkazů).

Pro posouzení typičnosti Markulfova testamentu bylo by nutné mít pramenný materiál v úplnosti, číst také ta poslední pořízení, která s církvi počítala jen jako s účastníkem vedlejší. Nedochovala se však. Je dobře známou skutečností, že z doby merovejské známe prakticky jen ony listiny, na nichž měla nějaký zájem církve^{62a)} a že to byla vlastně jen ona, kdo uměl své písemnosti ohlídati a konzervovati. Proto patrně beze stopy zmizely i texty posledních vůlí, jež jí nepřinášely vůbec nic anebo jen málo.

V důsledku této jednostrannosti zůstává Markulfův text osamoceny,⁶³⁾ jeho rozšíření a aplikaci zdá se však nasvědčovati blízká příbuznost s dědickými listy, o jejichž časté frekvenci podává dostatečné svědectví častá frekvence jejich předloh ve formulářových sbírkách.

Vstupní testamentární klauzule (datum, prohlášení testovací způsobilosti, ustanovení dědice), jež jsme poznali na textu Markulfovy předlohy, zapisují skoro všechny dochované merovejské testamety, Někdy samozřejmě s jistými obměnami a také v různém pořadí, blízká stylistická a obsahová příbuznost je však na první pohled zřejmá.

Z běžných uvozovacích floskulí chybí v Markulfově testamentu tzv. kodiciální klauzule.⁶⁴⁾ Je to prohlášení vůle zůstavitele, aby testament zůstal v platnosti jako kodícil na případ, že mu chybí nějaká

^{62a)} J. T a r d i f, o.c., Notice préliminaire, str. V.

⁶³⁾ Z dochovaných listin je mu některými dispozicemi příbuzný jen "testament" Vandemira a Erkamberty.

⁶⁴⁾ H e y r o v s k ý, o.c., str. 1152-1153; A u f f r o y, o.c., str. 274-275.

podstatná náležitost. V textech merovejských testamentů se poprvé objevuje u biskupa Caesaria⁶⁵⁾, ve víceméně typizované stylizaci ji potom opakuje i Aredius, Burgundofara, Bertichramnus, Hadoind a opat Abbo.^{64a)}

Lze těžko říci jakou právní relevanci kodicilární klausule mohla mít. Snad se k ní přihlíželo v testamentech zůstavitelů - Římanů,⁶⁶⁾ zapsal-li ji však do své závěti Germán, šlo jen o pouhý formalismus, o textové napodobení cizího vzoru. Patrně proto kodicilární doložka chybí v testamentu klerika Grimona, patrně proto ji nemá ani poslední vůle manžela Chramnetrudy, testament Erminetrudy, Widerada a formule ve sbírce Markulfově.

Jsou-li u Markulfa vstupní testamentární klausule závislé na předloze římské a je-li i heredis institutio provedena po způsobu římském, je z ostatních dispozic testamentární formule možno považovat za převzatou již jen tzv. doložku opravy,⁶⁷⁾ jež se objevuje na samém konci listiny. Zůstavitel v ní prohlašuje, že všechny korektury textu provedl sám, buď vlastní rukou anebo podle pokynu. Opravy jsou tedy závazné a nemohou překážeti platnosti testamentu.

Doložka opravy je v merovejských testamentech běžná, stylisticky opět nápadně podobná. Zřejmě proto, že ji písaři opisovali ze starších předloh římských.

Rovněž běžné, původu však již ne zcela jasného, jsou v merovejských testamentech pasáže, obsahující sankci na napadení testamentární listiny a pasáže, jež potvrzují jednání, podstoupená zůstavitelem *in vivo*. Najdeme je obě i v Markulfově formuli. Sankci, jež je zapsána na závěr listiny, můžeme ponechat stranou. Hrozí náboženskými i světskými tresty všem cizím osobám, které by se pokusily ustanovení poslední vůle zvrátit. Na rozdíl od většiny ostatních známých testamentárních sankcí, nevztahují Markulfovi testátoři sankce na sebe a nevylučují tedy možnost, že by své poslední pořízení mohli ještě změnit.⁶⁸⁾

⁶⁵⁾ "hoc testamentum meum condidi, vel manu propria subscripsi, atque jure pretorio, vel jure civili, et ad vicem codicillorum firmavi." (P a r d e s s u s, I, str.104; G. M o r i n, Revue Benedictine XVI, 1899, str. 102).

^{65a)} U opata Aredia má např. tuto podobu: "Quod testamentum nostrum, si casu, jure civili aut praetorio aut cujuslibet legis novellae conscriptione vel vetere, valere non potuerit, ad vicem codicillorum ...valere jubemus..." (P a r d e s s u s I, str. 137).

⁶⁶⁾ Cc.Lugdunense (567-570), c.2 a Cc.Parisiense (614) c.12 nasvědčují tomu, že práve na zákonné náležitosti testamentu ještě dbala. Citované kánony prohlašují alespoň testamenty duchovních za platné "etiamsi quorumcumque religiosorum voluntasa legum secularium ordine visa fuerit discrepare..." (M a s s e n, o.c., str.140,189)

⁶⁷⁾ W. L e v i s o n, "Das Testament des Grimo", l.c., str.81, pozn.100; Digesta, XXVIII,4, De his quae in testamento delentur inducuntur vel inscribuntur.

Zvláštní pozornost zasluhují pasáže, jež potvrzují platnost jednání podstoupených *inter vivos*. U Markulfa stojí hned za dědickou institucí a týkají se jednak *manumissí* otroků, jednak donací. *Manumisse* otroků se prohlašují za platné obecnou klausulí,⁶⁹⁾ donace cizím osobám mají však býti právně relevantní pouze tehdy, jestliže je text testamentu jednotlivě a výslovně potvrdí.⁷⁰⁾ Jinak řečeno: za pravé se pokládají jen ty donační listiny, o kterých se poslední vůle zmiňuje, které *expressis verbis* zaznamenává.

V klasickém římském testamentu neměly takové údaje vůbec místa, protože platně podstoupené dispozice chránil právní řád bez ohledu na případnou dědickou sukcesi. Akty, kterými zůstavitel zmenšil svůj majetek ještě za svého života, nebyly dědici napadatelny, neporušovaly-li speciální právní předpisy.⁷¹⁾

V nejistých poměrech, jež zavládly v období krize římské společnosti ve 4. a 5. století, přestaly být principy, vyrůstající z právně i ekonomicky vyhraněné instituce soukromého vlastnictví samozřejmostí (zejména princip dispoziční volnosti se stal problematickým) a praxe denního života vytvořila postupem doby zvláštní kautely, jimiž se snažila vzniklé nejistotě čelit.

V darovacích listinách a jiných písemných aktech se objevuje speciální poenální klausule, klasickému římskému právu neznámá doložka, chránící nejrůznějšími sankcemi dispozici před napadením,⁷²⁾ velmi často jsou *zcizovací* akty po uplynutí určité doby renovovány anebo alespoň znovu potvrzovány. Juristicky mají sice tyto renovace a *confirmace* problematickou povahu, v pramenech 7. a 8. století jsou však doloženy tak hojně, že nelze pochybovat o tom, že byly běžné a snad přímo nezbytné.⁷³⁾

68) "*Si quis nostrum voluntatem resistere aut testamentum nostrum...comatus fuerit ...refragare...*"; "...*si aliquis de heredis vel proheredis nostros seu qualibet persona contra hunc testamenti pagina...venire aut aliquid pulsare voluerit,...*"

69) "*Liberos, liberas, quos quasque pro animae remedius fecimus ...obsequium filiorum nostrorum habere cognuscant...*"

70) "*Et cuius aliquid de facultate nostra contulimus, singulariter in hoc testamentum nostrum inserere curavimus. In reliquo vero...epistolas...quas hic non commemoravimus, excepto de ingenuitatis...vacuas permaneant.*"

71) Svobodný člověk, který (event. ke škodě dědiců) rozhazoval majetek, mohl být dán jen pod kuratelu.

72) *G a u d e m e t*, o.c., str.201 a pozn.229 na téže straně.

73) *A u f f r o y* (o.c.,str.202) velmi výstižně poznamenává: "*De pareilles confirmations sont en theorie des superfétations, qui n'ajoutent rien au droit primitivement conféré; mais elles sont répétées trop fréquemment et avec trop d'insistance, pour ne pas répondre à un besoin réellement senti. A ces époques troublées et violentes, on avait toujours lieu de craindre des accidents ou des vengeances...*"

Za zvlášť účinné se považovaly konfirmace, provedené v posledním pořizování. Testament měl vždycky zvláštní právní povahu, Římané jej považovali za instituci spíše veřejného než soukromého práva, v testamentu bylo něco posvátného a poslední vůle zůstavitele, zpravidla těsně před smrtí projevená, měla být bezpodmínečně respektována, jen byla-li projevna se zachováním alespoň minimální formy.⁷⁴⁾

Proto i testamentem provedená konfirmace darování či jiných zcizovacích jednání měla velkou právní a morální váhu a testátoři této vážnosti bohatě využívali: v merovejských testamentech je potvrzení *manumissí* otroků a *inter vivos* podstoupených donací velmi častou součástí textu, někdy vyčerpávají tyto dispozice prakticky celý obsah posledního pořizování.

Konfirmační pasáže najdeme již v testamentu biskupa Caesaria (např. "*Quidquid servo meo Braciano contulimus, per hoc testamentum meum confirmo.*")⁷⁵⁾, v testamentu Bertichramna z Le Mans (např.: "*ut tam quod prius ei /sc. nepoti meo Sigichelmo/ dedi, quam et quod postea mihi de germano meo obvenit ...ipse et soboles sui perpetualiter possideat et dominetur.*")⁷⁶⁾, zvlášť zajímavá je v tomto směru závěť abatyše Burgundofary, ve které potvrzení provedených donací tvoří patrně podstatnou část celého textu.

Testátorka sama hned v záhlaví listiny říká: "*volui sub testamento conscribere et confirmare quaeque ipsi loco a me tradita sunt...*" a potom vypočítává jednotlivé majetkové objekty, které postoupila anebo postupuje svému klášteru a svým příbuzným. Není možné rozhodnouti co je pouhé potvrzení donace a co vlastní dispozice na případ smrti. Burgundofara formuluje ustanovení svého testamentu jednotně, důsledně užívá přítomného času ("*dono quae videbar habere in saeculo...*", "*Volo esse in praedicto monasterium donatum...*" aj.) a nebýt úvodní klausule, snadno by mohl vzniknouti dojem, že účinnost jednotlivých dispozic měla nastati až okamžikem smrti testátorky. Ve skutečnosti však již v době pořizování závěti řada postupovaných objektů Burgundofare nepatřila (zejména všechny donace klášteru byly patrně provedeny *inter vivos*, stejným způsobem mohli dostat svůj podíl i příbuzní) a text závěti svéráznou formou již dříve realizovaná zcizení jen potvrzoval.

Není vyloučeno, že stejným způsobem postupovali i další testátoři. Konfirmovali v posledním pořizování své donace jejich renovací a

⁷⁴⁾ P a r d e s s u s, I, str. 262-263 (Prolegomena).

⁷⁵⁾ Potvrzení donace propuštěným otrokům bývá v merovejských testamentech obvláště časté.

⁷⁶⁾ Cf. A u f f r o y, o.c., str. 202, pozn.1.

užívali přitom forem, jež byly pro donace inter vivos běžné. Tak se do merovejských testamentů dostaly stylizace v římském právu neobvyklé (např. dono, donatum esse volo atd.), jen tak je konečně možno vysvětliti juristicky sotva pochopitelnou dispozicí burgundského opata Widerada z Flavigny, který r.722 testamentem postoupil svému klášteru-dědici a svým odkazovníkům rozsáhlý majetek "a die praesente".⁷⁷⁾

Od opata Widerada se dochovaly dvě listiny. Prvá (z r.722)⁷⁸⁾ má všechny náležitosti testamentu. Obsahuje ustanovení dědice, má potřebný počet svědků, v úvodní floskuli najdeme charakteristickou pasáž o zveřejnění poslední vůle ("ut quando dies legitimus post transitum meum advenerit, recognitis sigillis, inciso ligno (lino) ut legis decrevit actoritas....") a požadavek zápisu jejího textu do veřejných knih.⁷⁹⁾

Druhá listina, o 24 let mladší (z r.746), je prostý kodícil.⁸⁰⁾ Potvrzuje dispozice v testamentu uvedené, zejména pokud se týkají kláštera ve Flavigny, tedy Wideradova dědice.

Formálně není na listinách nic zvláštního. Každý testátor měl právo svou poslední vůli kdykoliv libovolně změnit a opakoval-li Widerad po letech ustanovení svého testamentu, udělal to zřejmě proto, aby jim dodal vážnosti a pojistil je proti eventuálním námitkám odpůrců.

Wideradovy listiny mají ovšem zvláštnosti obsahové. Již v testamentu z r. 722 se uvádí, že klášter - dědic nabývá postupovaný majetek "a die praesente", v kodícilu se potom s výslovným odkazem na testament ("in nostro videlicet et priori testamento...") tvrzení o převodu "a die praesente" znovu opakuje. Taková dispozice je ovšem v rozporu se samou podstatou testamentu a nezbytně vede k domněnce, že ani ustanovení v listině z r.722 nejsou původní, ale že jde jenom o konfirmace donací, již dříve provedených. Text listiny tomu v řadě pasáží nasvědčuje.

Její první část tvoří odkazy třem opatstvím, která Widerad spravoval. Baziliky sv.Andochia, sv.Reginy a sv.Ferreola dostávají rozsáh-

77) O testamentu Widerada jedná podrobně G. C h é v r i e r, o.c., str.10-11.

78) P a r d e s s u s, č.514, II, str.523-527. Tato listina byla z části předlohou pro testamentární formulář ve sbírce Collectio Flaviniacensis.

79) Římské právo vyžadovalo zápis testamentu do veřejných knih pod sankcí neplatnosti. BACTh II, 24, 1; IV, 4, 4 interpretatio: "Testamenta omnia...gestorum allegatione nuntiantur. Si vero mortuorum voluntates actis reservatae non fuerint, nihil valebunt." Opat Widerad je poslední z franckých testátorů, který zápis do gest vyžaduje.

80) Nemá formální náležitosti testamentu, opakuje jen s výslovným odkazem na listinu z r. 722 její základní dispozice. V konkrétních údajích jsou jisté difference, stav Wideradova majetku se patrně prodlením let změnil.

lý majetek, nabytí vlastnického práva k němu je však vázáno rezolutivními výminkami.⁸¹⁾ Prvá: "ut, dum nos advivimus, supra memoratas abbadias ... et omnes res sibi debitas vel ad se pertinentes in inregritate, seu et jam dicta loca nostra quae nos ad ipsas delegavimus, tenere et possidere quieto ordine faciamus;". Druhá: jmenovaná opatství musí respektovat všechny dispozice, které Widerad učinil ve prospěch kláštera ve Flavigny. Nesmějí napadati jeho donační listiny ("strumenta quod ad ipsum locum...fecimus ..."), zmenšovati jeho majetek či vůbec jej nějak utiskovati. Stane-li se tak, ztratí vše, co jim Widerad daroval a věci případnou klášteru - dědici. Konečně třetí výminka: "Quod si pontifex vel aliquis quislibet, dum advivimus, de ipsis abbatibus vel de rebus earum nos expoliare voluerit, aut aliquid minuere praesumpserit, aut ego ipsas abbatias vivens dimisero, nos res nostras quas ibi delegavimus licentiam habeamus ad nostrum dominium revocare, et quidquid exinde facere voluerimus, liberam in omnibus habeamus potestatem."

Může-li druhá z výminek mít v testamentu ještě své místo, jsou první a třetí v pořadí na případ smrti nemyslitelné. Jde o klausule, jež figurují jen při jednáních inter vivos, typicky při donacích s výhradou usufruktu anebo donacích post obitum. Vzhledem k tomu, že Wideradova donace třem opatstvím je odvolatelná ("licentiam habeamus ad nostrum dominium revocare"), lze ji nejspíše charakterizovati jako starou římskou "donatio mortis causa", protože kanonická "donatio post obitum" odvolání nepřipouštěla.⁸²⁾

Druhou část Wideradova testamentu tvoří dispozice ve prospěch dědice - kláštera sv. Praejecta ve Flavigny a osob příbuzných. Pro příbuzné rezervuje testátor několik svých statků (jde o odkaz vázaný výminkou, že příbuzní budou respektovati poslední vůli zůstavitele pod sankcí exheredace),⁸³⁾ klášter - dědic dostává všechnen majetek zbyvajících. Jeho hlavní kusy listina konkrétně vypočítává, nakonec připojuje doložku, že dědici případně všechno, o čem se změní za života zůstavitele ještě zvětší anebo co snad ve výpočtu testamentu bylo opomenuto.⁸⁴⁾

81) P a r d e s s u s, II, str. 324.

82) P. R o t h, Feudalität und Untertanenverband, 1863, str.153-155; R. H ü b n e r, Die donationes post obitum und die Schenkungen mit Vorbehalt des Nießbrauchs, 1899, str. 150 a násl.

83) "Praeter ista omnia, reservavimus infaucidia heredibus nostris Pagaciacum ...in ea ratione, ut facta mea in omnibus studeant conservare atque defendere. Quod si hoc facere neglexerint, quidquid eis deputavimus perdant, et de omni corpore facultatis meae reddantur extranei." (P a r d e s s u s II, str. 325).

84) Tato doložka, kterou bychom nejspíše mohli nazvat doložkou opomenutí, je pro

Dispozice ve prospěch příbuzných má, jak se zdá, charakter právě dispozice testamentární. Wideraď rezervuje příbuzným 10 statků, vlastnické právo k nim nabývají však až zůstavitelovou smrtí. Zkomolenina "reservavimus infaucidia" není v textu uvedena náhodně: podle dobových zvyklostí se jí označuje majetkový podíl pro osoby příbuzné, z testamentu dědicí.⁸⁵⁾

Sporné jsou dispozice ve prospěch dědice. Wideraďova listina sice obsahuje formální instituci dědickou ("...basilecam Sancti Praejecti... heredem meam instituo..."),⁸⁶⁾ na druhé straně však některá ustanovení nasvědčují tomu, že tato institutio neměla konstitutivní účinky, ale utvrzovala pouze jednání již dříve podstoupená.

Především: jak jsme již výše uvedli, je všecken majetek, který dědic dostává, testátorem tradován "a die praesente". Termín se nepochybně nevztahuje k okamžiku Wideraďovy smrti, ale k okamžiku vyhotovení testamentu. Nasvědčuje tomu neamlouvavě zmínka o tradici.

Za druhé: na samém konci listiny postupuje Wideraď svému dědici některé cenné movitosti. Klášter je nabývá "inspecto illo strumento quod antea ad Sanctum Praejectum vel ad abbatem Magoaldum et monachos ejus fecimus, ...".

Za třetí: odkazy třem opatstvím jsou vázány na respektování dispozic a listin, které Wideraď provedl a vyhotovil pro svůj klášter - "in ea ratione ut monasteriolum nostrum Flaviniacum vel strumenta quod ad ipsum locum ... fecimus, in omnibus studeant conservare."

Za čtvrté: na samém konci testamentu opakuje testátor dědickou instituci a dodává: "quia hoc quod tibi deputavi, malo te habere quam me, te magis quam ceteros heredes ac proheredes meos." Je to stará floskule římského práva, vysvětlující "donationes mortis causa" a proto právě jen při nich obvyklá.⁸⁷⁾

Z textu Wideraďova testamentu z r. 722 lze uzavřít toto: většina jeho dispozic je jen konfirmací právních jednání již dříve provede-

merovejské testamenty příznačná. U opata Aredia má např. tuto formu: "Quidquid vero in hoc testamento fortasse non comprehensum est, aut ut poni debuit, excessit... ab herede nostro... omnia sibi vindicanda revocet." (P a r d e s s u s, I, str. 141). Podobně Bertichramnus (P a r d e s s u s I, str. 200) a další. Při konkrétní enumeraci pozůstatelných objektů a konkrétním výčtu jejich nabyvatelů, byl nezbytně osud mlčením pomínutých majetkových kusů nejistý. Římské právo žádnou podobnou klauzuli neznalo, protože princip univerzální sukcese jí nepotřeboval.

85) K. S a v i g n y, Geschichte des römischen Recht im Mittelalter, I, str. 313 - 314; A u f f r o y, o.c., str. 341; Gaudemet, o.c., str. 183-184.

86) Heredis institutio stojí až ke konci textu listiny, prakticky za hlavními testamentárními dispozicemi. O něco dále je zopakována.

87) "Mortis causa donatio est, cum quis habere se vult quam eum cui donat magisque eum cui donat quam heredem suum." Digesta XXXIX, 6, 1 (Marcianus). U Widerada je myšlenka poněkud pozměněna, cf. B A Paul II, 24, 6.

ných. Tři opatství dostala testamentem odkazovaný majetek jako donaci mortis causa, klášter - dědic spravoval již před pořízením testamentu darované statky z titulu patrně stejného. Záměna donace mortis causa za donaci a die praesente je snadno vysvětlitelná tím, že klášter ve Flavigny byl vlastnickým klášteřem Widerařovým.⁸⁸⁾ Donací a die praesente svěřil tedy Widerař majetek klášteřu vlastně jen do správy, právní účinky dispozice mohly nastoupiti až smrtí donátora samého.

Vzhledem k povaze testamentárních dispozic naskytá se nakonec otázka, je-li Widerařova listina z r. 722 ještě vůbec testamentem. Odpovíme kladně, protože nesporně má všechny náležitosti, jež testament vyžadoval. Obsahuje ustanovení dědice, který má na případ smrti nabyti veškerý majetek zůstavitelův, mimo kusy jiným subjektům postoupené. Tedy i to, co v době pořízení závěti Widerař ještě neměl a co nabyl teprve dodatečně. Ustanovení "...si aliquid comparavero vel adtraxero, vel pro quolibet ingenuo ad nos pervenit aut inantea pervenerit,.... post nostrum discessum casa Sancti Praejecti per rectores suos recipiat perpetualiter ad possidendum..." vyjadřuje dostatek jasně, že princip univerzální sukcese tvoří vzdor modifikacím stále ještě páteř celého posledního pořízení, o kterou se opírá platnost všech dispozic ostatních.

Listina Widerařova má nejen obsahové, ale i formální náležitosti testamentu. Vedle tradičních floskulí stojí za zvláštní zmínku podpis svědků. Řekli jsme již výše, že jejich počet je dostatečný, vedle jména testátora stojí však na konci listiny pouze tři jména: testament podepisuje notář Haldofredus, dále defensor Gerefredus a vir inlustris Amalsindus,⁸⁹⁾ který podle zmocnění opatřil list i královskou pečeti.^{89a)} Pečeť zavazuje krále vyhověti požadavku testátora a ochraňovati dědice při nabytí i držení postoupeného majetku a realizaci privilegia, které Widerař svému klášteřu udělil.

Tři jmenovaní svědci nepodepsali však sami. Celé testamentární jednání bylo provedeno "adstante nobili et firmante vulgari populo". Již Savigny⁹⁰⁾ z této floskule vyvozoval, že Widerařova závěť byla testamentem veřejným, tedy zvláštním slavnostním aktem, jehož účinnost se zajišťovala nejenom formálním zápisem poslední vůle, ale i ceremonielem jejího potvrzení.

Widerařův testament je poslední merovejská listina, kterou lze

⁸⁸⁾ "insuper etiam et in loco nuncupante Flaviniaco... in re mea propria meo opere construxi" (rozuměj baziliku a klášter sv. Praejecta): P a r d e s s u s, I, str. 323; cf. i str. 324, 326 a zvláště str. 400.

⁸⁹⁾ P a r d e s s u s, II, str. 326-327.

^{89a)} "immo sigillante, per inlustri viro Amalsindone sigillo regio".

charakterizovati jako opravdovou závěť. Snad by bylo možno namítnouti, že všechny náležitosti testamentu splňuje i poslední vůle opata Abbona, pořizená r.739 ve prospěch jihogallského kláštera v Novalèze, listina je však dochována v podobě velmi problematické. Nejde-li vůbec o podvrh, je text testamentu přinejmenším silně interpolován.⁹¹⁾ Úplně stejné platí i o karlovském testamentu biskupa Remigia ze Strassburgu (z r.778).⁹²⁾ Také jeho text je dodatečně upravovaný a nelze jej považovati za právní památku doby raně karlovske.⁹³⁾

Ale i kdyby obě listiny autentické byly anebo i kdyby byl pravý alespoň jejich juristický základ, neměnilo by to nic na skutečnosti, že v 8. století testament, pořizovaný po římském způsobu, ustupoval a byl postupně nahrazován právním jednáním jiného typu, prostou donací inter vivos.

Donace konkurovala testamentu již v 6. století. Jak se z pramenů zdá, nebyla sice tenkrát ještě institucí obecně rozšířenou,⁹⁴⁾ díky propagandě duchovenstva zapouštěla však pevné kořeny a zejména ve specifické formě "darování za spásu duše" se postupem doby objevovala stále častěji.

Již v testamentu biskupa Caesaria jsme si povšimli pasáží, které potvrzovaly právní jednání inter vivos podstoupená. Z druhé poloviny 6. století dokládá Řehoř z Toursu případ, který jakoby předznamenával celý budoucí vývoj merovejských pořizení na případ smrti. Svatá Radegonda převedla ještě za svého života veškerý majetek na klášter v Poitiers, před smrtí se potom obrátila na duchovenstvo zvláštním listem, ve kterém své dary potvrdila a prosila, aby byly respektovány a klášteru ponechány v nerušeném držení.⁹⁵⁾

To, oč Radegonda usilovala formou prostého dopisu, realizovala počátkem 7. století abatyše Burgundofara formou testamentu. Jeho obsah se vyčerpával konfirmací donací, již dříve provedených. Řadu konfirmačních pasáží najdeme v testamentu biskupa Bertichramna,⁹⁶⁾ provedené donace potvrzují listiny Wideradovy, také tzv. testament manžela Chramnentrudy z konce 7. století je ve svých podstatných částech vlastně jen

90) S a v i g n y, o.c., I, str. 313-314.

91) Viz pozn. 8.

92) T. W i e g a n d, Urkundenbuch der Stadt Strassburg, I, Strassburg 1879, č.16, str. 11-14.

93) W. W i e g a n d, o.c., ediční poznámka na str. 14.

94) G a u d e m e t, str. 193.

95) Výstižný komentář listu v Prolegomenech, P a r d e s s u s I, str.264-265.

96) Viz poznámku 76.

potvrzením dříve uskutečněných darů.⁹⁷⁾ O tom, jak donace konkurovala testamentu, svědčí i obecně formulované konfirmační klausule, jež nacházíme např. v testamentu Grimona,⁹⁸⁾ biskupa Hadoinda a v Markulfově testamentární formulí.

Smysl konkrétně uváděných konfirmací i obecných konfirmačních klausulí je na prvý pohled patrný: měly utvrdit práva obdarovaných osob nebo institucí a vyloučiti nezákonné nároky, jež by po smrti testátora mohly být uplatňovány pomocí falešných donačních listin. Vyplývá to jasně zejména z formulace testamentu biskupa Hadoinda, který ke konci textu své poslední vůle poznamenává: "Et si aliquis exinde epistolam quasi a nobis factam protulerit, vacua et inanis permaneat." Ze stejné myšlenky vycházejí konfirmační klausule i u Markulfa a opata Widerada.⁹⁹⁾ Prohlašují, že jako pravé je vůbec třeba posuzovati pouze ty donační listiny, které jsou testamentem výslovně potvrzeny. Výjimku tvoří pouze "ingenuitates" propuštěnců, jež mají postavení privilegované a zůstávají v platnosti i bez zvláštního potvrzení.¹⁰⁰⁾

Ze skutečnosti, že se již od 6. století stávají součástí testamentů konfirmace inter vivos podstoupených donací a že právní praxe 7. století pro ně dokonce vytvořila zvláštní obecnou testamentární floskuli, vyplývá dvojitý závěr: především prosté konstatování, že testátoři již za svého života činili opatření o různých částech majetku a formou donací je převáděli na subjekty jiné. Bylo-li třeba tyto transakce zvláště utvrzovati v testamentu, je nasnadě domněnka, že šlo o dispozice hospodářsky a společensky významné, tedy o dispozice, jež se týkaly podstatnějších majetkových komplexů. Patrně proto měly propouštěcí listiny otroků při konfirmaci postavení privilegované.

Druhý závěr: jak jsme již výše poznamenali, pronikal konfirmacemi provedených majetkových transakcí do testamentu cizorodý element, jenž jeho juristickou podstatu modifikoval, oslaboval a rozkládal.

97) Zdá se, že provedené donace konfirmuje také testament Arediův. Na začátku textu se říká: "Quod testamentum nostrum, si... valere non potuerit, ad vicem codicillorum et omnium scripturarum quae firmiter consistunt, valere jubemus." (Pardessus I, str. 137). Případem sui generis je tzv. testament abatyše Irminy. Ta konfirmovala donaci části svého majetku zvláštní formou, jež zachovává některé náležitosti, typické pro testament (např. klausuli způsobilosti, klausuli opravy aj.). Listina sama sobě také důsledně označuje jako testament.

98) W. L e v i s o n, o.c., str.77: "...quicquid per epistolas meas ad loca sancta seu merentibus personis contuli aut donavi, firma stabilitate permaneat." (Z 18).

99) Vit texty M a r k u l f a, citované v poznámkách 69 a 70; testamentum Wideradi, P a r d e s s u s II, str. 323.

100) Propuštěnci mají privilegium již v testamentu Aredia (P a r d e s s u s, I, str.141): "Si mancipiola inventa fuerint foris testamentum, tam qui chartulas libertatis extenderint, quam qui non habuerint... in libertate permaneant."

Zvlášť uvážíme-li, že confirmace donací se často prováděla formou jejich renovace, tedy formálně novým zřízením. Již Burgundofara utvrzovala v posledním pořizování dary svému klášteru tak, jako by je právě zřizovala (*dono, donatum esse volo atd.*), tedy formou běžnou při donacích *inter vivos*. Stejný postup jsme zaznamenali i v testamentu opata Widerada. Také on daroval "*a die praesente*", také on formuloval své dispozice tak, jako by šlo o dispozice nové.

V obou případech vyplynula pravá povaha jednání jen z více méně náhodných poznámek v textu testamentu samotného. Tam ovšem, kde takové indicie chybí (a to je většina testamentů ostatních), zůstáváme v nejistotě jakou právní podstatu jednotlivá ustanovení vlastně mají.

Tím spíše, že nejen confirmace jednání provedených, ale celá forma merovejského testamentu byla již velmi záhy přizpůsobena formám, obvyklým při donacích mezi živými. Všechny testamentární texty, které známe, nejsou vlastně nic jiného, než tu více tu méně dlouhé seznamy různých majetkových objektů, které zůstavitel postupuje na případ své smrti dědicům anebo odkazovníkům. Z merovejského testamentu zmizela abstraktní představa římského práva pozůstalost = *universitas rerum*. Byla nahrazena enumerací jednotlivých konkrétních majetkových kusů, ze kterých se pozůstalost skládá a podle pravidel platných pro donace zapisoval se u každého objektu pozůstalosti zvlášť i jeho nabyvatel.

Tím se samozřejmě oslabil princip univerzální dědické sukcese: vystupuje markantněji do popředí jenom v těch testamentech, kde zůstavitel obecnou floskulí postupuje svému dědici všechno, co v testamentu vyjmenovati zapomněl anebo o čem se jmění do jeho smrti zvětšilo.

Tím ovšem se také stírá rozdíl mezi dědicem (univerzálním sukcesorem) a odkazovníkem. Jak jsme si již povšimli na textu Markulfovy formule, jsou dědici v merovejských testamentech vždycky "*heredes ex re certa*", nenabývají všechen pozůstalostní majetek, ale jen jeho určité, pevně určené části. Jejich postavení je stejné, jako postavení odkazovníků, rozdíl bývá obyčejně jen kvantitativní: ten koho testament označuje jako dědice nabývá zpravidla z pozůstalosti lví podíl.¹⁰¹⁾

V takové situaci ovšem ztrácí význam i "*heredis institutio*" v klasickém právu římském "*caput et fundamentum totius testamenti*".¹⁰²⁾ Řada merovejských testamentů ji sice ještě uvádí v čele listiny, jak se v Římě striktně vyžadovalo (např. testament Caesaria, testamenty

101) Cf. *Auffroy, o.c., str.206*: Heres není jen univerzální sukcesor, ale každý, kdo z testamentu něco nabývá.

102) V kapitole "*Disparition de l'Institution d'héritier (o.c., str.268-275)*" vyvrací Auffroy plným právem starší názor Esmein, který vysvětloval zánik dědické instituce vývojem kodicilární klausule (str.270, pozn.1), sám ovšem pojímá problém metafysicky. Vidí v *heredis institutio* specifický výraz civilizace a kultury římské, který vzal za své s jejím zánikem.

Bertichramna a Hadoinda, formule u Markulfa, testament manžela Chramnetrudy), v některých však již stojí - jakoby náhodně - uprostřed textu (testament Grimnův)¹⁰³⁾ anebo na samém jeho konci (testament Widedradův), někde konečně chybí vůbec (v testamentu Burgundofary).¹⁰⁴⁾

Ty testamenty, které obsahují formální "heredis institutionem" svěřují někdy ustanovenému dědici provedení všech ostatních testamentárních dispozic (tak např. testament Aredia, Bertichramna a Hadoinda).¹⁰⁵⁾ To by snad nasvědčovalo skutečnosti, že římský princip univerzální sukcese nebyl ještě úplně opuštěn a zapomenut a že odkazovníci nabývali z testamentu někdy pouze nepřímo, prostřednictvím dědice. Z druhé strany ovšem nelze pustit ze zřetele, že odvozené nabytí nemohlo mít místa při renovaci majetkových dispozic, již dříve provedených a že samo ustanovení dědice ex re certa princip univerzální sukcese prakticky úplně vylučovalo.

Všechny nejasnosti o juristické podstatě merovejského testamentu jsou způsobeny tím, že v jeho textech se prolínají dvě diametrálně rozličné instituce - instituce poklašického testamentu římského s institucí kanonických donací pro anima.

Testament zůstal sice vždycky institucí zvláštní a jeho svébytnost byla alespoň po formální stránce franckými testátory víceméně respektována, plnil však společenskou funkci, jež nápadně připomínala anebo se přímo ztotožňovala s funkcí donace inter vivos, instituce juristicky podstatně jednodušší a prostší, pokleslému stupni právního myšlení lépe odpovídající.¹⁰⁶⁾ To, čeho testátor chtěl dosáhnouti testamentem, mohl snáze dosáhnouti jednáním již za svého života. Sepsením donační listiny a formálně provedenou tradicí darovaného objektu si mohl zjednat jistotu, kterou při vyhotovení testamentu obyčejně neměl, zejména ne tenkrát, hodlal-li postoupiti svůj majetek anebo jeho podstatné části nějaké církevní instituci, tedy někomu jinému než svým rodinným příslušníkům a osobám příbuzným.

Testament, vyrůstající z principu naprosté dispoziční volnosti zůstavitele, pronikl do praxe franckého života nepochybně vlivem ka-

¹⁰³⁾ L e v i s o n, o.c., str. 78, Z 24; komentář str. 84-85.

¹⁰⁴⁾ Absenci dědické instituce v testamentu Burgundofary považuje A u f f r o y (o.c., str. 272, pozn.1) za důkaz neautentičnosti dokumentu. Sám však uvádí, že heredis institutio chybí i ve dvou vizigótských testamentárních formulích, jež jsou o něco málo starší (Z e u m e r, o.c., str. 585-586; poznámka 3 na str. 585; o stáří sbírky str. 574).

¹⁰⁵⁾ U Hadoinda čteme: "ita ut aliquid per hoc testamentum meum dederō, legavero, dare jussero, id ut detur, fiat, praestetur, fidei tuae, heres mea, committo." U Ermetrudy: "Si vero omnia quod in hunc testamentum inserui intactum custodieris, quidquid tibi superius deligavi in tui jure perenni tempore permaneat."

¹⁰⁶⁾ G a u d e m e t, o.c., str. 193-194.

nonického práva. Již v 6. století se setkáváme se synodálními kánony, které ukládají biskupům povinnost pořizovat testamenty a podávat v nich vyúčtování o hospodaření vlastním i církevním majetkem.¹⁰⁷⁾ Biskup nesměl svými dispozicemi zmenšovat jmění svěřeného chrámu a za platná zcizení se považovala pouze ta, která byla kompenzována poskytnutím stejné anebo vyšší hodnoty z osobního vlastnictví biskupa samého.¹⁰⁸⁾ Testament byl tak jakousi legitimací, jež dosvědčovala, že testátor hospodařil řádně a že jeho dispozice, církevní i osobní majetek zmenšující (např. odkazy a donace příbuzným, osobám blízkým anebo manumisse církevních otroků), byly podstoupeny platně.

Normy kanonického práva zavazovaly duchovní osoby bez ohledu na národnostní původ. Platily původně jen pro Římany, postupem doby - jak do hierarchického církevního aparátu pronikali i Germáni - zavazovaly stejně i je. Charakteristicky to vidíme na prvním testamentu zůstavitele - Germána, biskupa Bertichramna z Le Mans. I on ve své poslední vůli účtuje. Hned zkraje dlouhého posledního pořízení říká: "Quod si fide integra disponis inquirere, cognosces me tuae ecclesiae non modicum laborasse: unde tibi ingratum esse non debet, si aliquid de rebus Sanctae Mariae cuicumque ex fratribus nostris aut propinquis meis vel amicis aut servientibus ... in usufructu dimitto, quia sanctae ecclesiae proprietatem non aufero et de substantiola mea heredem ipsam constituo."

Testament biskupů a opatů měl podle kanonického práva poněkud zvláštní povahu, sloužil vedle jiného i jako prostředek kontroly správy církevního majetku. Patrně hlavně díky tomuto aspektu máme o něm tak početné doklady právě z 6. a 7. století,¹⁰⁹⁾ tj. z doby, kdy církev teprve konsolidovala své hospodářské poměry a upevňovala své politické pozice.

Z kanonického práva pronikl testament i do sféry světské, rozumí se germánské. Hluboké kořeny však v ní patrně nikdy nezapustil. Princip dispoziční volnosti, který mu byl vlastní, narážel na odpor principů dědické posloupnosti, jež platily ve společnosti, kde užší i širší pokrevenské svazky byly skutečností stále ještě velmi živou a aktuální.

Z pramenů doby merovejské je známo, že i vysocí církevní hodnostáři zajišťovali nejednou účinnost svých testamentů mimořádnými prostředky. Dávali je sankcionovat králem,¹¹⁰⁾ dostávali od krále speci-

¹⁰⁷⁾ Cc. Epacense (517), c.17; Cc. Aurelianense (541), c.9; Cc. Parisiense (614), c.9.

¹⁰⁸⁾ Cf. předchozí poznámku; Cc. Clippiacense (626-627), c.18; Cc. sub Sennatio hab. (627-630), c.16.

¹⁰⁹⁾ G. Chévrier, o.c., str.7 a násl.

ální potvrzení o právu volně vlastními statky nakládat,¹¹¹⁾ dovolávali se královské pomoci při realizaci svých posledních vůlí. Ještě např. opat Widerad nechal pro jistotu opatřit svůj testament královskou pečeti.

Byly-li tyto kautely nutné u osob vlivných a vážených, lze si snadno představit, jak nejistý byl asi osud posledních pořízení obyčejných smrtelníků. Jejich realizaci mohla zajistiti jediné morální a politická autorita chrámu anebo kláštera, v jehož prospěch byla zřízena. Byla to ochrana dosti nejistá, ale jen jediná myslitelná. Proto všechny poenální sankce merovejských testamentů hrozí odpůrcům především hněvem božím a biblickými tresty, teprve ve druhé řadě tresty majetkovými.

Poznamenali jsme již výše, že naše představy o charakteru merovejského testamentu jsou podstatně modifikovány stavem pramenného materiálu. Dochovaly se pouze texty těch posledních vůlí, které svědčily ve prospěch církve, o testamentu ryze světském máme jen nedostatečné zprávy ve formulářových sbírkách. Snad je ale přesto možno vysloviti dvojí hypotézu:

1. pravé testamety, vyrůstající z principu naprosté testovací svobody, se respektovaly jen tehdy, byla-li dědicem ustanovena nějaká církevní instituce;

2. běžně se uznávaly pouze testamety ve prospěch příbuzných, tedy testamety, které jen modifikovaly zásady zákonné dědické posloupnosti (tzv. dědické listy).

Poslední pořízení tohoto typu vlastně pravými testamety ani nejsou. Jak se z formulářů zdá, chybí jim moment libovolné odvolatelnosti ("hereditaria" se realizovala pomocí tradice listiny oprávněným osobám), také projev testátorovy vůle je podstatným způsobem determinován dědickými nároky osob blízkých.¹¹²⁾ Dědické listy nejsou institucí recipovanou z práva římského, text Merkulfovy testamentární formule a svým způsobem i text testamentu Erminetrudy však ukazují, že i pro takováto pořízení byla někdy z římského práva přejímána tradiční testamentární forma.

110) L o e n i n g, o.c., str. 674, pozn.1.

111) Testamentum Bertichramni: "...Clotarius rex... suum praeceptum manus suae jure firmatum mihi dedit, ut de propria facultate quod ex parentum successione habeo, seu quod munere suo consecutus sum, aut aliunde comparavi....tam pro animae meae remedio, quam pro propinquis meis seu fidelibus meis delagare voluero, liberum utendi tribuit arbitrium;" (P a r d e s s u s I, str. 198); "...offerimus itaque regno vestro de munibus vestris, unde nobis per praeceptum vigore vestrae manus roboratum, licentiam tribuisti faciendi quod volebamus...." (ibidem, str.201).

112) Srovnej poznámku 36.

Ve společnosti, jež byla ještě silně poznamenána přežitky rodového zřízení, musely narážet na odpor oba typy testamentu. Je ovšem zřejmé, že dědické listy byly přijatelnější, než pravé testamenty, svědčící ve prospěch osob cizích, církevních institucí především. Prvé zachovávaly najetek rodu nebo rodině, druhé mohly nároky příbuzných nebezpečně zkracovati. Proto takový nesouhlas anebo alespoň pochybnosti, jsou-li testamenty vůbec přípustné, proto také nejistota, dojde-li poslední vůle testátora svého naplnění, nebude-li napadena či vůbec zničena.¹¹³⁾

Labilní postavení testamentů podrýval počínaje 6. stoletím i rozmach instituce donací, zejména jejich specifické formy darů za spásu duše.

I to byla instituce kanonického práva. Vyrůstala sice z římských kořenů, církev však požadovala některé zvláštní náležitosti při jejím zřizování a modifikovala také její účinky (na rozdíl od římského práva byla např. kanonická donatio post obitum neodvolatelná, římskou donatio mortis causa charakterizovala právě libovolná odvolatelnost.)¹¹⁴⁾

Starým germánským právním systémům nebyly donationes známy, zřejmě proto, že i ony předpokládaly vyvinutou instituci soukromého vlastnictví a obecné uznání dispoziční volnosti osobním majetkem.¹¹⁵⁾ Jejich recepce z kanonického práva se proto rovněž setkávala s nesouhlasem. Svědčí o tom výmluvně poenální klausule, jež nacházíme v donačních listinách již v 6. století a jež i později jsou obligátní součástí všech písemných darovacích aktů.

Na rozdíl od testamentů, nebyl však odpor proti donacím nikdy tak silný. Jistě proto, že se zpravidla týkaly jen jednotlivých kusů majetku a že je zainteresovaní příbuzní mohli účinně kontrolovat. Zatímco testament byl pořizován tajně, jen za účasti několika svědků a vůle zůstavitele se zvěřejňovala až po jeho smrti, podstupovaly se donace (ať již a die praesente anebo post obitum) za života donátora, nadto zcela veřejnou slavnostní formou.¹¹⁶⁾ Příbuzní tak měli možnost na donátora působit a jeho vůli usměrňovat, zejména tenkrát, nepostupovali-li církvi svůj majetek celý.

113) L o e n i n g, o.c., str. 673-674. V této souvislosti je mimořádně zajímavá donační listina z r. 627, kterou jakási Theodetrudis postupuje část svého majetku klášteru St. Denis (P a r d e s s u s I, str. 227-228). Donátorka říká: "Et quia votus meus fuerat ut per paginam testamenti, villas ipsas superius nominatas basilicae Sancti Dionysii concedissem, sed ut mos est loci illius habetur per epistolas delegasse, ...". Vidíme, že klášter dával přednost donaci inter vivos před dědickou institucí anebo odkazem v testamentu.

114) J. K u d r n a, o.c., str. 54 a násl.

115) Tamtéž, str. 54.

116) Proslulé normy o donacích církvi mají zejména Lex Alamannorum (I, 1-2) a Lex Baiuvariorum (I, 1).

Díky těmto skutečnostem - a samozřejmě i díky propagandě duchovenstva, které dary pro spásu duše horlivě doporučovalo - zapustila donace pro anima mezi římským i germánským obyvatelstvem velmi rychle hluboké kořeny. Již v 6.století nalézáme doklady o její aplikaci, v 7. století začínají být hojné, v 8. století jdou počty dochovaných donačních listin do tisíců. Ve vztahu církve k laickému elementu ovládly donationes pro anima úplně pole a staly se nejčastějším typem jednání světského elementu s elementem duchovním.

Jak stoupala frekvence donací, klesal význam testamentu. Je to patrné již z prostého mechanického srovnání materiálu. Poslední opravdový testament Wideradův pochází z počátku 8.století, tedy právě z doby, kdy - jak ukazují kartuláře z Weissenburgu, Echternachu a Lorsche - donace slavila své první triumfy.

Donace konkurovala testamentu od samých začátků jeho recepce. Výše jsme ukázali, jak testament jí přizpůsobil svou formu, na testamentu Burgundofary a Widerada jsme potom mohli doložit, jak testament byl donací postupně vytlačován: hlavním obsahem posledního pořízení se stávalo potvrzení provedených donací. Z testamentu zbývala nakonec jen forma, počátkem 8.století vzala však i ona za své.

Jak ukazují prameny, je kritickým obdobím tohoto institucionálního přelomu druhá polovina 7.století.

Tenkrát jsou pořizovány ještě opravdové, svým způsobem snad i dokonalé testamenty po způsobu římském. Pařížská matrona Erminetrudis stanoví např. ve své poslední vůli dědicem svého syna a uloží mu provedení početných odkazů ve prospěch různých církevních institucí a soukromých osob.¹¹⁷⁾ Všechny dispozice mají charakter pravých dispozic testamentárních, po formální stránce dbá testátorka na zachování tradičních způsobů římských. Na konci listiny např. čteme prastarou floskuli: "Ita do, ita ligo, ita testor, ita vos mihi, Quiritis, testimonium perhibetote testanti; citeri citeraeque proximi proximeque exheredes mihi estote, proculque habetote".

Charakter pravého testamentu má i tzv. testament manžela Chramnetrudy, pořízený někdy kolem roku 690.¹¹⁸⁾ Obsahuje ustanovení dědice a soupis odkazů matce, manželce, fisku, klášteru St.Denis a odkazovníkům dalším. Také manžel Chramnetrudy respektuje římské testamentární formule (např.: "si quid dedero, legavero, darive jusero id ut detur,

¹¹⁷⁾ Testament není dochován celý. Chybí vstupní část, která obsahovala dědickou instituci. Ze zbytku textu, který známe, však nepochybně vyplývá, že dědicem Erminetrudy byl ustanoven její syn.

¹¹⁸⁾ Testamentární charakter listiny popírá A u f f r o y, o.c., str.285-286. Opírá se zejména o ustanovení, kde dědicové dostávají statky retento usufructu pro testátora.

fiat, pristetur, fidei tuae devocioneque committetur, ... "; "Ita do, ita lego, ita testor, ita" /další text je porušen, zcela jistě je to však formule shodná s výše citovanou formulí Erminetrudy/), charakter jeho dispozic není však již vždycky čistý. Vedle pravých testamentárních (např. "Villa Artegaia cum omni jure et termeno suo, sicut a me praesenti tempore possidere et domanare videtur, et moriens dereliquero, dulcissimaeconjuge meae Chramnethrude habire decerno at delibero."), najdeme i dispozice, jež jsou jen potvrzením donací a tradicí již dříve provedených. Tak o majetku, který nabývají dědicové, se v testamentu říká: "et hoc, dum advixero, usufructuaria condicione tenere et domanare dibeam, post meum discessum ...". Jde tedy o majetek, který dědicové získali od zůstavitele již za jeho života, ovšem s výhradou usufruktu.

Vedle opravdových testamentů vznikají v druhé polovině 7.století i listiny, které sice mají plnit funkci poslední vůle, které však již svou juristickou podstatou žádnými testamenty nejsou. De Bréquigny a La Porte du Theil, vycházejíce právě z hospodářské a společenské funkce těchto dokumentů, je sice ve své kvalifikaci merovejských listin považují za pravé testamety, bližší rozbor textů však ukáže, že jde o pouhé donace, o právní akty, jejichž účinnost není vázána na okamžik smrti jednajícího subjektu, donátora.

Roku 667 činí poslední pořízení o svém majetku Leodebodus, opat kláštera sv.Aniana v Orleansu.¹¹⁹⁾ Listina nemá žádné formální náležitosti testamentu, neobsahuje ani ustanovení dědice. Cestou prostého darování a die praesenti rozděluje Leodebodus svůj nemovitý i movitý majetek mezi klášter, který spravuje a klášter svatého Petra, který si sám na svém pozemcích vystavěl. Účinky donace nastupují ihned, situaci podstatně modifikuje jen skutečnost, že klášter sv.Petra byl vlastnickým kláštelem Leodebodovým. Dispoziční volnost postoupeným majetkem získával tedy až smrtí donátora - vlastníka samého.

Podobný charakter má i "testament" manželů Vandemira a Erkamber-ty z roku 690.¹²⁰⁾ Také oni rozdělují své jmění mezi různé kostely a kláštery cestou donací, z textu mezerovitě dochované listiny se však zdá, že jde o donace "retento usufructu". Vedle majetku, postupovaného církvi, rezervují donátoři pro své dědice několik nominativem uvedených statků, část majetku si ponechávají pro sebe. Bohužel právě ta pasáž textu, která obsahuje ustanovení o osudech tohoto rezervovaného jmění, je silně porušena a problém dědické posloupnosti není proto jasný. Jde však zřejmě o případ analogický případu z Markulfovy testamentární

119) A u f f r o y, o.c., str. 281.

120) A u f f r o y, o.c., str. 281-282.

formule. Vádemir a Erkamberta si vyhrazují vzájemné dědické právo ("convinit ut qui pare suo superstetis aderat, res pare suo possidere debirit ..."), manželka je však v dispoziční volnosti zděděným majetkem omezena. Ustanovení o právech Vandemira chybí, úplně nejasná je i zmínka o rezervované čtvrtině, která stojí na samém konci textu těsně před sankcí.¹²¹⁾

Listina Vandemira a Erkamberty nemá žádné formální náležitosti testamentu, neobsahuje ani ustanovení dědice - výhraha pro přeživšího manžela pravou dědickou institucí v této souvislosti není. Rozsáhlý majetek, jež nabývají církevní instituce a jehož enumerace vyplňuje velkou část listiny, přechází do vlastnictví obdarovaných přímo, nezávisle na realizaci vzájemných nároků manželů: nejde o odkazy, ale donace a die praesenti.

Vzhledem k tomu mohli bychom snad listinu Vandemira a Erkamberty kvalifikovati jako kombinaci donací pro anima s dědickými dispozicemi ve prospěch manžela a osob příbuzných.

Velmi problematickou povahu má konečně i listina, kterou je třeba v těchto souvislostech uvést, listina, jíž biskup Ansebert z Autunu pořizuje o svém majetku na případ smrti.

Nejde o testament, jak soudí starší¹²²⁾ i mladší právněhistorická literatura,¹²³⁾ ale o soupis dispozic, které Ansebert podstoupil ještě za svého života transakcemi inter vivos. Listina nemá žádné formální náležitosti testamentu, ani ona neobsahuje ustanovení dědice. Z textu vyplývá pouze toto: Ansebert daroval chrámu sv. Nazaria, basilice sv. Symforiána a modlitebně sv. Leodegaria velký nemovitý majetek a vyhradil pro sebe a svou sestru Sigolinu právo užívací; dále: propustil na svobodu (všechny?) své otroky a rezervoval pro sebe a sestru patronátní práva nad nimi. Za třetí: určil, aby Sigolině připadly statky "de alodo parentum", pokud je nedostal darem již někdo jiný.

V žádném případě není možno považovati Sigolinu za univerzální dědičku.¹²⁴⁾ Vedle usufuktu a patronátních práv nabývá pouze pevně určenou část Ansebertova majetku; klauzule opomenutí, která je pro primitivní dědickou instituci tak charakteristická,¹²⁵⁾ svědčí v Anseber-

121) "et alia (sc.listina) eo modo conscripta, qui de nos pare suo superstetis aderat habi... (mezera)...dio vixerit, quarta parte reservavimus." P a r d e s s u s, II, str.210.

122) P a r d e s s u s, Prolegomena, str. 268-269.

123) A u f f r o y, o.c., str. 282-285.

124) P a r d e s s u s, Prolegomena, l.c.

125) Srovnej poznámka 84.

tové listině ne ve prospěch sestry, ale basiliky sv. Symforiana, takže za dědice bychom měli pokládat především tuto basiliku.

Závěr tedy může být jen takový: Ansebert rozhodl o osudech svého majetku jednáním *inter vivos*, formou donací. Z listiny z r. 696 nabývali obdarovaní svá práva přímo, ne cestou univerzální a singulární sukcese. Pokud ovšem vůbec tato listina práva již dříve postoupená a nabytá prostě jen nepotvrzovala.

Praxe pořizovat o osudech majetku formou donací se v druhé polovině 7. století prosazovala ještě vedle formy opravdového posledního pořízení. V 8. století ovládla již pole úplně a testament vůbec vytlačila. Institucionálně problematický testament opata Widerada¹²⁶⁾ a nespolehlivě dochované poslední vůle opata Abbona a biskupa Remigia jsou poslední zbytky, které z recipovaného římského testamentu ve francké říši zůstaly. Na jeho místo nastoupila jednání typu pořízení Leodeboda či Anseberta, v 8. století se jen formálně vyhranila a institucionálně vykrytalizovala.

Velmi názorný doklad tohoto nového typu posledního pořízení máme dochován ve velké donaci hraběte Eberharda alsaskému klášteru v Morbachu.¹²⁷⁾

Eberhard vystavěl klášter na svých pozemcích, dal jej vysvětit a dotoval majetkem. Protože se nedočkal potomka, vlastního dědice, postoupil r. 727 donací a *die praesente* klášteru všechnen majetek zbývající a učinil jej tak svým dědicem. "Nunc autem Salvator et Redemptor humani generis", říká Eberhard v darovací listině, "...sua providentia, quamvis me optante, ex proprio corpore legitimum heredem qui michi successur existeret... subtraxit... de tanta igitur miseratione et pietate Domini confisus, nullum meliorem heredem quam Ecclesiam Christi... habere me iudicavi...".

O tři léta později, roku 731, přidal Eberhard a jeho manželka Hemeltrudis novou donací majetek další:¹²⁸⁾ byly to tři vlastnické kostely, jež zatím měly postavení samostatné a jichž se donace z r. 728 netýkala, stejně jako se netýkala ani majetku, který Eberhard již dříve postoupil církevním institucím jiným.

Podle textů tradičních listin daroval Eberhard všechny své statky a *die praesente*, tedy přímo, bez výhrady *usufructu* k celku anebo alespoň k částem. Není to nepochopitelné, protože Morbach byl jeho vlastnickým klášterem a účinky darování nastupovaly tak jako tak až po smrti donátora samého. Úplně stejnou formou jako Eberhard, pořídil t. 766

¹²⁶⁾ G a u d e m e t, o. c., str. 192-193.

¹²⁷⁾ P a r d e s s u s, č. 544, str. 355-357.

¹²⁸⁾ P a r d e s s u s, č. 550, str. 363-364.

o svém majetku i churský biskup Tello. Jeho veřejně pořízený "testament" není než donací velkého, v listině podrobně sepsaného majetku.¹²⁹⁾ Jde dílem o dispozice původní, dílem se jen potvrzují nebo modifikují právní jednání, již dříve uzavřená. Na rozdíl od Eberharda je však Tellonova donace podmíněná. Vzdor tomu, že převážná část majetku se i tady postupuje vlastnickému klášteru (Monasterium Desertina), jde o donaci post obitum. Tedy typ donace, jež juristicky lépe odpovídá pravému stavu věci.

K Tellonově listině přiřadíme konečně i další "testament", o jedenáct let později v Herstalu pořízený testament Fulrada, opata proslulého pařížského kláštera St. Denis.

Také Fulrad pořizuje o svém majetku cestou jednání inter vivos, cestou prosté donace. V listině, jež se dochovala v originále, daruje opat svému klášteru všecken majetek, který mu patří ("omnes res proprietatis meae"). Až do samého konce textu jsou donace formulovány přímo, jakoby bezvýjimečně, teprve na závěr se lakonicky konstatuje: "Et dum ego vixero, ipsas res in mea potestate habere debeam; post meum quoque discessum ... a partibus Sancti Dionisii debeant revertere ...". Je tedy i Fulradova donace donatio post obitum, donace suspenzivní výjimkou vázaná.

Donace všeho majetku anebo jeho podstatných částí, jak jsme ji poznali z listin Leodeboda, Tellona či opata Fulrada, nebyla sice testamentem, měla však k němu velmi blízký vztah: plnila principiálně stejný sociálně-ekonomický cíl, jejím smyslem zůstávalo určení nástupce v právech a povinnostech pro případ donátorovy smrti.^{129a)} Svou juristickou podstatou se diametrálně lišila od testamentu římského klasického i poklasického práva, juristické podstatě recipovaného testamentu merovejského však příliš vzdálená nebyla. Díky modifikacím, které merovejský testament v 6. - 8. století prodělal, jeví se donace veškerého majetku jednáním inter vivos jeho přímým a bezprostředním historickým nástupcem.

Je zajímavé, že donace všeho jmění vytlačila sice testament z užívání, ani ona však neovládla úplně pole. Patrně proto, že i její realizaci se stavěl do cesty odpor příbuzných a dědiců donátora. Měl-li testament jistou závoru v instituci nepominutelných dědiců a povinného

129) Podrobný rozbor testamentu podává P. P l a n t a, o.c., str. 282 a násl.

129a) To, co uvádí A u f f r o y (o.c., str. 287) o testamentu Fulrada, platí i pro testamenty ostatní: "Par le but et le resultat de fait, l'acte équivaut à peu près à un testament, en droit, il n'a rien de commun avec les dispositions mortis causa." Na str. 280-281 vysvětluje autor proměnu testamentu vlivem germánského práva, "qui tendait à remplacer les actes mortis causa par des donations sous réserve d'un droit de jouissance."

dílu (merovejští testátoři ji někdy respektují odkazy "in falcidia"), kanonická donace žádné takové omezení nezná.¹³⁰⁾ Je příznačné, že ani Leodebod, ani Eberhard či Fulrad ve svých listinách na příbuzné vůbec nepamatují; právně bylo při tom napadení listiny vyloučeno: vedle obecné normy o svobodě donací zajišťovala se právní relevance listiny obvykle navíc ještě speciální sankcí v donační listině samé.

Zainteresovaní dědici mohli proto působit na donátora spíše jen morálně a to jen do doby, než rozděl majetek všechn. Díky této okolnosti nedoznala ani donace veškerého majetku jedním jediným právním aktem obecného rozšíření. V pramenech sice doklady jsou (vedle výše citovaných listin bylo by možno uvést některé případy z kartulářů 8. a 9. století),¹³¹⁾ jde však spíše jen o výjimky anebo o situace mimořádné (tradice všeho jmění pro dluhy, tíživou hospodářskou situací spod.).¹³²⁾

Naprosto převládajícím typem donací se stala donace jednotlivých kusů majetku. Chtěl-li donátor darovati všechno, činil tak obyčejně serií donačních aktů, a převáděl na obdarovaného jednu věc po druhé.

Přečetná svědectví o této praxi podávají kartuláře franckých klášterů a kostelů: hlavní obsah jejich do tisíců jdoucích textů tvoří donace částí majetku, jeho jednotlivých kusů. Testament nenajdeme vůbec žádný, tradici veškerého majetku málokdy.

Můžeme uzavřít: v průběhu 8. století zmizel po římském způsobu pořázený testament z praxe franckého právního života.^{132a)} Pokud jde o církevní instituce, vytlačily jej kanonické donationes pro anima, pokud jde o osoby příbuzné, plnily jeho funkci jednak dědické listy, jednak převádění majetku cestou affatomie, jak ji znalo sálské a ribvárské právo.

Poskytnouti něco ze svého vlastnictví světským osobám cizím bylo možné patrně rovněž jen darovací smlouvou, tedy jednáním inter vivos. Ve sbírkách formulí je sice schema jejího textu několikrát proponováno,¹³³⁾ zdá se však, že nebyla častá. Ze všech známých formulí, které ve své obrovské sbírce shromáždil Karl Zeumer, připadá alespoň: 13 tex-

130) L o e n i n g, o.c., str. 680-686; C h é n o n, o.c., str. 457.

131) J. K u d r n a, o.c., str. 99 a násl.

132) Tamtéž, str. 101-105; cf. A. D o p s c h, Die Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit, Weimar, 1962, II, str. 5 a násl.

132a) C h é n o n, o.c., str. 457 sice říká: "Le véritable testament ne se maintient que dans les pays du Midi, les futurs pays de droit écrit", pramenné doklady jsou však sporné. Testamenty z jihu, na které upozorňuje A u f f r o y (o.c., str. 289-290), jsou stejného typu jako testament Tellovův či Fulradův.

133) Např. Form. Sal. Lind., 6; Form. Turonenses, 4 aj.

tů na donace královské, 6 na donace soukromníků osobám cizím, 10 na donace příbuzným a více jak 50 textů na donace institucím církevním.¹³⁴⁾

Z toho je s velkou dávkou pravděpodobnosti možno usuzovat, že frekvence donací osobám nepříbuzným byla v praxi řídká. Chtěl-li někdo poskytnouti cizímu člověku majetkový prospěch, nedělal to převodem vlastnického práva, ale převodem pouhých práv užívacích, cestou tzv. beneficia v technickém slova smyslu.¹³⁵⁾ Svědčí o tom i texty merovejských testamentů. V podrobných výčtech majetkových objektů nacházíme již v 6. století zmínky o pozemcích, jež jsou dány do užívání s výhradou vlastnického práva a jejichž právní osud bývá poslední vůlí konkrétně specifikován.¹³⁶⁾ Některá užívací práva zanikají smrtí testátora, jiná až smrtí uživatele, resp. jeho potomků.

S postupující feudalizací země společenský i ekonomický význam těchto omezených práv k věcem cizím neustále stoupá. Stává se nakonec jedním z faktorů, jež zužují sféru dispoziční volnosti nejen u držitelů drobných, ale i velkých a politicky vlivných. Odhlédneme-li již od nároků rodinných příslušníků a osob příbuzných, může oprávněný subjekt svobodně nakládati pouze tím, co mu patří z titulu práva vlastnického, ne však tím, co má jen v držbě podmíněné. A takového majetku bývalo již v 7. a 8. století nemálo.¹³⁷⁾

Závěrem několik slov o významu merovejského testamentu. Můžeme říci, že vzbuzuje zájem juristický a historický. Z hlediska právního je zajímavým dokladem recepce, degenerace a zániku instituce, jež pronikla do společenského prostředí, které jí svou skladbou a svým právním vědomím bylo cizí. Právě tomuto aspektu problému testamentu jsme věnovali hlavní pozornost.

Merovejský testament má i velký význam historický. Dochované listiny obsahují ve svých až úzkostlivě pečlivých výčtech pozůstalostních objektů dlouhé řady nesmírně cenných údajů, jež by se jinak do písemného materiálu patrně nikdy nedostaly.

Z doby merovejské a raně karlovské se dochovaly tisíce různých listin. Žádná z nich však není tak bohatá na konkrétní právní, hospodářské a kulturně-historické údaje, jako právě testamenty. Kolik detailů o právním postavení nesvobodných lidí najdeme např. u opata Are-

134) Z e u m e r, o.c., str. X-XI.

135) C h é n o n, o.c., str. 420-430.

136) Testament Aredia (P a r d e s s u s I, str.138); testament Bertichramna (P a r d e s s u s I, str.208-212); testament Hadoinda,(P a r d e s s u s II, str.71)aj.

137) C h é n o n, o.c., str.425 a násl.

dia, kolik detailů o formách nabývání vlastnického práva, o držebních sporech, o církevním a osobním vlastnictví apod. v testamentech biskupa Bertichramna a biskupa Hadoinda, kolik konečně kulturně historických údajů v poslední vůli Erminetrudy, Widerada anebo Tellona.

Žádný jiný dokument (ani královský ani soukromý) obsahově tak výmluvný není. Možná že proto, že při jednání na případ smrti si dával zůstavitel na zápisu své vůle zvláště záležet. Po jeho smrti zůstávala jen listina a jen na ní záleželo potom všechno ostatní.

LES TESTAMENTS DE L'ÉPOQUE MÉROVINGIENNE

Jaromír Kincl

(Résumé)

Les testaments de l'époque mérovingienne, que leurs auteurs aient été Romains ou Germaniques, reposent sur les principes du testament romain postclassique.

C'est une chose bien connue que les systèmes juridiques barbares ignoraient l'institution du testament. La désagrégation du système du clan ainsi que l'abandon graduel du principe des biens indivis du clan ou de la famille avaient, il est vrai, créé des conditions favorables aux dispositions juridiques unilatérales faites pour le cas de mort, mais la plupart des *Leges* témoignent du fait que du VIe au VIIIe siècle, le droit de tester n'a pas encore été universellement reconnu. La *Lex Salica*, de même que la *Lex Ribvaria*, ne connaissent que l'institution de l'affatomie (institution d'héritier par voie d'adoption) et quelques formulaires attestent la pratique des actes d'héritage pouvant être rapprochés des testaments réglementant l'ordre de succession entre les proches parents du testateur. Dans la mesure où quelques *Leges* reconnaissent le testament comme tel (*Leges Visigothorum*, *Lex Gundobada* et *Lex Baiuvariorum*), il s'agit de l'emprunt fait au droit romain.

Les testaments de l'époque mérovingienne qui sont parvenus jusqu'à nous, partent, il est vrai, du droit romain (en empruntant, p.ex., certaines données de forme du testament romain), mais leur essence juridique avait subi des modifications sensibles. Témoins les textes mêmes des testaments qui ne font très souvent que confirmer les transactions concernant la propriété des biens et faites encore du vivant du propriétaire sous forme d'acte juridique *inter vivos*.

La confirmation par les testaments des donations témoigne de ce que dès le VIe siècle, les dispositions testamentaires unilatérales étaient concurrencées par des négociations juridiques entre vivants, dont surtout la *donatio canonica pro anima*.

Les textes des actes de dernière volonté s'accroissent progressivement aux principes mentionnés et le testament revêt de plus en plus nettement la caractéristique de la donation de différentes parties de la succession à des héritiers et légataires particuliers. Les testaments

perdent en conséquence le caractère de heredis institutio; là où ce caractère se maintient encore, il est plutôt de nature toute formelle.

Au cours de la seconde moitié du VIIe siècle, on peut constater une tendance marquée à remplacer le testament par les donations. En effet, à côté d'actes qui peuvent encore être qualifiés d'actes de dernière volonté en bonne et due forme, on voit apparaître bon nombre de documents lesquels, bien qu'ils accomplissent la fonction du testament au point de vue économique et social, ne représentent plus un acte de dernière volonté fait pour le cas de mort. Il s'agit des donations pures et simples qui peuvent être liées ou non à l'accomplissement de certaines conditions (donatio post obitum, donatio retento usufructu).

Dès le début du VIIIe siècle, les donations rejettent le testament du domaine juridique. Témoins les fameux "testaments" de l'évêque Tello de Chur ainsi que ceux de l'abbé Fulrade de Saint-Denis.

Le testament de l'époque mérovingienne est un exemple marquant de la réception d'une institution romaine, qui a dégénéré après un certain laps de temps, dans un nouveau milieu, différent au point de vue social et économique, pour disparaître à la fin. Au cours du VIIIe et du IXe siècle, on ne trouve plus dans les sources franques de textes de testaments dignes de ce nom.

Traduit par Konstantin Jelínek